

HARGITA MEGYE
KULTURÁLIS
STRATÉGIÁJA

HARGITA MEGYE KULTURÁLIS STRATÉGIÁJA

Tartalomjegyzék

Előszó..... 5. old

I. RÉSZ: HELYZETELEMZÉS

1. Bevezető 10. old

2. Szakmai kiindulópontok 13. old

3. Helyzetelemzés – a szakmai anyagok feldolgozása 17. old

3.1. A megyei, térségi kulturális intézményrendszert érintő kutatások 18. old

3.1.1. Határon túli magyar kulturális és közművelődési szervezetek
katasztervizsgálata (2003-2004)

3.1.2. Forrásbevonási gyakorlat a térségi kulturális intézmények esetében

3.1.3. Térségi kulturális intézmények, szervezetek képzési és információs
igényei

3.1.4. Kulturális intézmények kapcsolati kultúrája

3.2. Kultúrafogyasztásra vonatkozó kutatások 23. old

3.2.1. Mozaik 2001 adatfelvétel

3.2.2. Esettanulmányok

3.2.3. Fiatalok szubkultúrája

3.2.4. Kultúrafogyasztás a Pogány-havas kistérségben

3.3. A térség kulturális helyzetéről alkotott vélemények 31. old

3.3.1. Szövegek és történetek, változási folyamatok kulturális mezőben

3.3.2. Kutatás a megye vidéki kultúrházainak tevékenységi köreiről,
állapotáról és az önkormányzatok közművelődési tevékenységéről

3.3.3. Térségi elitek jövőképe

3.3.4. Megyei Kulturális Jövőkép Program

3.3.5. Sajtóelemzés: Kulturális jellegű újságcikkek a Hargita Népe napilapban

3.4. Egyéb, a térségi identitásépítéssel és a térségi versenyképességgel

kapcsolatba hozható kultúrakutatások 37. old

3.4.1. Ünnepek, jelképek mint kulturális erőforrások

3.4.2. Lokális identitás kutatás

3.4.3. Szimbolikus térfoglalás	
3.4.4. Kultúragazdasági megközelítés	
3.4.5. A Hargita Megyei Kulturális Központ dokumentáló és adatbázisépítő munkája	
3.4.6. Kulturális képzés	
3.4.7. Fejlesztéspolitikai anyagok és szakmai rendezvények	
4. Funkcionális elemzés	42. old
5. A stratégiai célokhoz kapcsolt helyzetértékelés	49. old
5.1. <i>Identitástermelő szerepek</i>	49. old
5.2. <i>Térségi modernizációs szerepek</i>	50. old
5.3. <i>Szinergiák helyzete a rendszeren belül</i>	50. old
5.4. <i>Megjelenítési gyakorlat</i>	51. old
5.5. <i>Endogén kapacitások, kultúragazdasági jellemzés</i>	52. old
5.6. <i>Forrásbevonó, forrásgeneráló szerep</i>	52. old
6. SWOT	54. old

II. RÉSZ: FEJLESZTÉSI JAVASLATOK

7. Fejlesztéspolitikai kiindulópontok	57. old
7.1. <i>A belső értelmezési paradigma szerint készíthető helyzetelemzés</i>	
<i>fontosabb tézisei</i>	58. old
7.2. <i>A fejlesztéspolitikai értelmezési paradigma szerint készíthető</i>	
<i>helyzetelemzés fontosabb tézisei</i>	59. old
8. EU szakpolitikai keretek	63. old
9. Fejlesztési javaslatok	66. old
9.1. <i>Kiindulópontok</i>	66. old
9.2. <i>Jövőkép</i>	70. old
9.3. <i>Stratégiai célok</i>	72. old
9.4. <i>Fejlesztési területek, programcsomagok</i>	73. old
9.4.1. Szerkezeti és funkcionális jellegű intézményi reform	
9.4.2. A tudás gazdaság paradigmájának érvényesítése	
9.4.3. Kompetenciák, intézmények és ágazatok közti szinergiák megteremtése	
9.4.4. A tudatos kultúra- fogyasztás szorgalmazása és támogatása	
9.4.5. Vonzerőnövelés, desztináció-építési folyamatok erősítése	

9.4.6. Térségi kulturális termékek mennyiségének és skálájának bővítése	
9.4.7. Innovációs és kreatív folyamatok ösztönzése és menedzselése	
9.4.8. Munkaerőpiaci szerepvállalás	
Fejlesztési területek és programok összefoglaló táblázata	95. old
9.5. Programok	97. old
10. A kulturális stratégia implementációja - javaslatok	134. old

III. RÉSZ: SZAKIRODALOM, MELLÉKLETEK

11. Szakirodalom	140. old
12. A helyzetelemzéshez kapcsolódó mellékletek	154. old
<i>12.1. Az intézményrendszer működésével kapcsolatos kutatások összefoglaló értelmezése</i>	154. old
<i>12.2. Az elit helyzetértelmezése</i>	158. old
<i>12.3. Kultúragazdasági megközelítés – elemzési modell (Sóvidék)</i>	163. old
13. A fejlesztéspolitikai javaslatokhoz kapcsolódó mellékletek	174. old

Előszó

Intézetünk a HMKK felkérése alapján elkészítette a Kulturális Stratégia című dokumentumot. Az elmúlt időszakban arról kaptunk tájékoztatást, hogy a dokumentumot tanulmányozók körében kérdések merültek fel a „kölségthatékonyság” címszóhoz kapcsolódó szövegrészek, szakmai javaslatok kapcsán. E visszajelzések alapján újra teljes terjedelmében átvizsgáltuk a szóbanforgó stratégiai anyagot. Ez természetes lépés, hiszen egy szakmai csoport a fejlesztési anyagok tekintetében csakis javaslatokat tehet, a döntéshozó számára elfogadható forma kialakítása a döntéshozás területéhez tartozik, a jónak és sikeresnek ítélt változat kialakításában szívesen közreműködünk.

A megfogalmazott észrevételek kapcsán két észrevételt szeretnénk a döntéshozók, a Stratégia gyakorlati alkalmazásában közvetlenül érintett intézményvezetők és szakértők figyelmébe ajánlani.

1.

A feladat újszerűsége és fontossága okán az elkészített anyag sok szempontot, sok továbblépési lehetőséget, sok gyakorlati kivitelezési eljárást foglal magába (az anyag például a fejlesztési területekhez kapcsoltan közel 40 kidolgozott programot is tartalmaz). Ez akarva-akaratlanul tömör, tézisszerű megfogalmazással is járt, s ez – adott esetben – félreértelmezéshez is vezethetett.

Ennek érdekében a fentiekben jelzett témakörben a szöveget még egyszer átvizsgáltuk, az értelmezéseket pontosítottuk.

2.

Mindazon véleményekkel kapcsolatban, amelyek a kulturális intézmények és programok gazdaságosságával, költséghatékonyságával kapcsolatban fölmerültek, az alábbi pontosításokat szeretnénk tenni.

A kulturális intézmények működtetésében a finanszírozási kérdések több éve kényes és fontos témák, erre mindenki nagyon érzékenyen figyel, s ha ez a téma felmerül, akkor nagyon sok kulturális szakember önkéntelenül is, úgymond reflexből is a legrosszabbra, „megszorításra”, forráselvonásra gondol. Ha elhangzik a „kölséghatékonyság” kifejezés, akkor abból nagyon gyakran csak azt értjük ki, hogy:

- „egyre kevesebb pénzt kap valaki, a többit szerezze be ő maga”
- „pénzügyi szempontból a kiadás legyen egyenlő a bevétellel (önfenntartó program).

Ezek a reakciók természetesek, ebben a térségben a kulturális szegmens soha nem volt túlfinanszírozott, és a „megszorítási politikák” természetes módon vezettek ezekhez a félelmekhez, védekező magatartásokhoz.

Szeretnénk nagyon nyomatékosan hangsúlyozni:

- az általunk készített Stratégia alapvetően arról szól, hogy a Kultúrába a jelenleginél több (jóval több) pénzt kell befektetni és nem elvonni.
- A „költséghatékonyság” és „gazdaságosság” kifejezést a fentiekben jelzett nagyon leszűkített pénzügyi értelemben (kiadás egyenlő bevétel) nem használjuk.

Az általunk megfogalmazott szakmai javaslat szellemisége és tartalma nem elvonásokra, erőforrás-szűkítésre irányul, hanem a rendszer bővítésére, dinamizmusának, társadalmi szerepének fokozására.

Javaslatunk lényege az, hogy a megyei kulturális értékek és intézmények rendszere a jelenleginél jóval nagyobb szerepet tud fölvállalni és betölteni a megye (és a térség) modernizációs, felzárkózási folyamatában, s természetesen a helyi, kistérségi közösségi identitások erősítésében is. A Stratégiai anyagban – a jelenlegi értékek és gyakorlatok megtartása mellett – jelentős mértékű **program- és funkcióbővítést javasolunk, fokozatos bevezetéssel**. Sikeres bevezetés esetén ez a folyamat elvezethet ahhoz, hogy a több szinten beindult társadalmi fejlesztési folyamatban a Kultúra elnyeri azt a szerepet, amelyet értékei, társadalmi szerepe révén ebben a megyében be tud majd tölteni. Az a tény, hogy ebben a fejlődési modellben a Kultúra munkahelyeket is tud generálni, forrásbevonásra is képes lesz (a jelenleginél jóval nagyobb mértékben), szervesen együtt tud működni más ágazatokkal, az nem óvatosságra és kiváráásra, hanem kezdeményezésre biztathat bennünket.

A „költséghatékonyság”, „gazdaságosság” fogalom ebben a szakmai keretben egészen más, mint a pénzek „ennyi ment ki - ennyi jött be” típusú számolása.

Gazdálkodási szemléletre abban az értelemben utal, ahogyan a mindennapi életben egyénként vagy családként is „gazdálkodunk”. Ha valamibe belefogunk, akkor igyekszünk számbavenni mindazt, amit a cél érdekében föl tudunk használni (nem csupán az anyagi erőt, hanem a munkaidőt és munkaerőt, a kapcsolatokat, a helyzeti előnyt, a társadalmi támogatottságot, a

hírnevet és sok mást). Amikor pedig elértük a célt, akkor a hasznokat is ilyen sokféle módon vesszük számba, nem csupán a termelt értéket, hanem a közvetlen hasznokat is (ezekből a kultúra terén különösen sokféle lehetséges). A társadalom-menedzsmentben, a vidékfejlesztési gondolkodásban ez a gyakorlat a természetes, s célszerű a kultúra terén is mérlegelni fokozatos, az arra alkalmas területeken való bevezetését.

Egy érv a Stratégia kapcsán (a sok közül), amelyet megfontolásra ajánlunk:

Térségünkben, megyénkben az 1989 előtti időszakban a „kulturális Termék – Fogyasztó” kapcsolatban HIÁNY volt. Kevesebb könyv volt, mint amennyit meg szerettünk volna vásárolni, kevesebb színházi előadás, mint ahová elmentünk volna, kevesebb író-olvasó-találkozó, mint ahányra eljártunk volna és így tovább. Nem a kulturális termék kínálta magát, hanem **a Fogyasztó keresett minden fellelhető eseményt, kulturális értéket.**

Ma – a Fogyasztó szemszögéből!!! – nem hiány van, hanem TÚLKÍNÁLAT. Jóval több rendezvény van, mint ahányra el tudunk menni, sokkal több könyv van, mint amennyit meg akarunk vásárolni, sokkal több kiállítás, mint ahányra elmehetünk stb. **A viszony megfordult, a Termék keresi a Fogyasztót.**

Ezt a viszonyt ma már nehezen lehet kezelni úgy, hogy egyre több Terméket kínálunk (amelyek egyébként egyre többre kerülnek), mert a kínálati oldal folyamatos növelése nem tudja alapvetően megváltoztatni a viszonyt. Valami másra van szükség, hiszen nagyon sok megyei érték nem kerül forgalomba, mások nem jutnak el oda, ahová el kellene jutniuk. Az intézményünk által készített Stratégia erre próbál mérlegelhető, járható utat ajánlani. Ez egyfelől megyei, térségi érdek, másfelől pedig szerencsésen egybeesik azokkal az újabb európai fejlesztéspolitikai elgondolásokkal, amelyek **a vidéki térség támogatására, lakosságmegetartó, lakosságnövelő erejének fokozására** irányulnak.

Hangsúlyosan jelezzük, hogy a jelenlegi megyei kulturális rendszer a maga paradigmája szerint tartalmas és gazdag rendszer, teljesítményeit messzemenően el kell ismerni. Stratégiai javaslatcsomagunk – szándékaink szerint – nem a jelenleg működő rendszer kritikája, hanem egy újabb paradigma mentén megalkotott, kreatív és versenyképes rendszer modellje, amely a kultúra szereplőinek és eseményeinek számát jelentősen megnöveli, a kulturális termékek skáláját lényegesen kibővíti, magát a kibővített rendszert pedig a térségi modernizációs és a térségi identitásépítési folyamat kulcsfontosságú, dinamikus, kreatív szereplőjeként tételezi.

Csíkyszereda, 2013. július 5.

I. RÉSZ: HELYZETELEMZÉS

1. Bevezető

Akár a Hargita megyei, akár szélesebb körben a térségi léptékű fejlesztésről beszélünk, ma már egyre több társadalmi szereplő előtt nyilvánvaló, hogy a fejlesztésnek úgymond több lábon kell állnia. Fontos az agrárágazat, fontos az ipar, fontos a turizmus, fontos az erdőgazdálkodás és egyéb ágazatok, de önmagában egyetlen ágazat sem képes tartós lendületet adni a térségi fejlesztésnek. A több lábon állás igénye ma már nyilvánvaló, s ezt egyre kevesebben vitatják.

Talán kevesebben ismerték fel, s egyelőre még kevesen fogadják el azt a tézist, hogy a több lábon állás a – tág értelemben felfogott – kulturális szegmens nélkül nem fog menni. Aki tényszerűen megvizsgálja a térség általános erőforráskészletét, az látni fogja a kulturális tartalékok és értékek meghatározó súlyát, társadalmi szerepét. A kultúra rendszere azonban csak és csakis akkor lehet a több lábon álló fejlesztéspolitika és fejlesztési gyakorlat meghatározó pillére, ha működési módja szorosan összekapcsolódik azzal a folyamattal, amelyet ma a térség identifikációs (önmeghatározási) folyamatának és versenyképessé válásának nevezünk. Ezért egy kulturális fejlesztési stratégiának elsősorban arról kell szólnia, hogy a jelenlegi kulturális rendszer miként válhat a térségi modernizáció és a térségi önmeghatározás szerves részévé.

A megyei léptékű fejlesztési stratégiák készítésekor mindig föltehető az a kérdés, hogy a helyzetértékelés elkészítésén, a cselekvési célrendszer meghatározásán túl a stratégiai dokumentum milyen célt szolgál. A kérdés azért jogos, mert egy megyei önkormányzat jogköre, adminisztratív kompetenciája, forráskészlete nem teszi lehetővé, hogy az elfogadott stratégiát az érintett társadalmi aktorok végrehajtsák. Ezért a stratégiai anyagok döntő többsége a cselekvési területeket és a cselekvési irányokat illetően de facto és de jure csak javaslatokat, ajánlásokat tartalmaznak, amelyeket az adott terület szereplői saját érdekeik, erőforrásaik birtokában végrehajtanak vagy sem. A megyei tanács a folyamatot tudja szorgalmazni, menedzselni, bizonyos mértékig vagy bizonyos területeken támogatni, de alapvetően meghatározni, ellenőrizni, értékelni nem.

A kulturális stratégia esetében teljesen más a helyzet. A megyei léptékű „kulturális rendszer” szereplőinek többsége, s ezen belül a leginkább lényeges szereplők úgymond

térségi „hatáskörben” vannak, ide értve az anyagi források biztosítását, az irányítást vagy az ellenőrzést illetően is. Egy lokális léptékű kulturális esemény helyi aktorok hatáskörében van, a nagyobb szervező-szolgáltató és közművelődési intézmények megyei vagy városi önkormányzatok hatáskörében működnek, a piaci/egyéni szereplők esetében (pl. könyvkiadók, galériák, művészek és mások) esetében sem lehet azt mondani, hogy a térségen kívüli tényezők határoznák meg a tevékenységek tartalmát vagy feltételeit. Egyetlen fontos kivételt az általános kulturális fogyasztást kiszolgáló termék kínálat jelenti (tévécsatornák, internet, könyvkínálat, térségen kívüli kulturális aktorok térségen belüli szereplése), ez esetben a fogyasztási gyakorlat alakulása az, ami térségi „hatáskör”.

A kultúra területén ezért elvben elképzelhető tényleges fejlesztési stratégia kidolgozása, elvben elképzelhető a stratégiai fejlesztés irányainak és cselekvési területeinek meghatározása, s mindezeknek – ha nem is teljes mértékben – ezekhez források és értékelési, monitoring rendszerek kapcsolhatók. A stratégia készítés munkája még sem könnyű. Ennek több oka is van. Nagy a rendszer szereplőinek száma, s mindenik (minden intézmény, esemény, kulturális szereplő) megpróbál minél nagyobb mértékben önállóan működni. A rendszeren belüli egységek közti kapcsolatok száma viszonylag kevés, és nem jelentős a más ágazatokkal való kapcsolat sem.

Mindezen korlátok ellenére reális esély van a stratégiai fejlesztési folyamat elindítására és végig vitelére. A maga során ennek is több oka van. Fontos tényező az, hogy a regionális léptékű identifikációs folyamat, illetve a térségi modernizációs folyamat nem viheto sikerre a kulturális rendszer tartalmi/funkcionális integrációja nélkül.

Stratégiafejlesztő munkánk során ezt a fenti kiindulópontot vettük alapul. Ha nem is folytak a térségben rendszeres kutatások, elegendő tényfeltáró anyag készült ahhoz, hogy a térségi identitásépítés és a térségi modernizáció feladatköre szemszögéből végezzük el a kulturális rendszer értékelését, működésének értelmezését, s ebben a szellemben tervezzük és végezzük – a rendszer szereplőinek többszintű, aktív bevonásával – a tényleges stratégiafejlesztési munkát. Tekintettel a szemléletváltás igényére és az újszerű megközelítésekre, a helyzetleíráshoz egy olyan alfejezet elkészítését is indokoltnak tartottuk (2. Szakmai kiindulópontok), amely vitaanyagként a rendszer szereplőivel való tervezési együttműködés kiinduló munka felülete (vitakerete) lehet.

A helyzetleírás (3.) keretében összefoglaljuk a megyei, térségi vonatkozású elemzési anyagok tartalmi és szakmai tapasztalatait, a kulturális rendszer egészére vetítve végzünk funkcionális elemzést (4), illetve kifejezetten a térségi identifikációs és modernizációs folyamatra vetítve készítünk értékelést (5.), SWOT analízist (6). A helyzetelemzési anyagot a

stratégiakészítés keret-jellegű munkatervével zárjuk (7). A helyzetelemzéshez Szakirodalmi jegyzék (8.) kapcsolódik, valamint Melléklet (9.) formájában egy összeállítás a fontos tényfeltáró anyagokból.

2. Szakmai kiindulópontok

A megyei vonatkozású szektorális fejlesztési stratégiák készítésével kapcsolatban okkal fogalmazható meg az az elvárás, hogy a kifejezetten ágazati szempontok érvényesítése mellett figyeljenek a más területekkel való kapcsolatokra, valamint a megye (a térség) egészére, mint kontextusra. Az ilyen elvárás teljes mértékben indokolt, hiszen ebben a térségben egy szektorális megyei stratégiának – bármilyen témakörhöz kapcsolódjon is – figyelembe kell(ene) vennie azt a komplex térségi öndefiníciós folyamatot, amely az utóbbi években elindult. Ennek a térségi öndefiníciós folyamatnak két meghatározó tartalmi komponense van. Az egyik a térségi modernizációs igény, amely egyfelől a térség lakosságának, területi és társadalmi közösségeinek elvárásaihoz kapcsolódik, és a megélhetési feltételektől a globális hálózatokba való bekapcsolódás igényéig sok mindent magába foglal. A térségi öndefiníciós folyamat másik meghatározó eleme a térségi identitásépítési igény és folyamat, beleértve egész sor, különböző léptékű és tartalmú tevékenységet az identitásszerkezetek rehabilitációs igényétől az új identitásszerkezetek építéséig.

A megyei kulturális stratégiának, miközben választ kell adni egy sokszereplős és multifunkcionális rendszer fejlesztésével kapcsolatos szakmai kérdésekre, már csak tartalmánál fogva is középpontba kell helyeznie a térségi modernizációs folyamattal és a térségi identitásépítéssel kapcsolatos szempontokat.

Az utóbbi időszakban egyre hangsúlyosabban jelentkeznek azok az érvek, amelyek a rurális, periferikus vidékekre irányuló helyi-, és a térségi fejlesztésben a „kultúra” meghatározó szerepét hangsúlyozzák. Az ilyen megközelítések a „kultúra” fogalom jelentését már nem korlátozzák a „művelődésre”, a kulturális értékek (hagyományok) megőrzésére, a szabadidőhöz kapcsolt kultúrafogyasztás különféle aktív és passzív formáira. E nézőpont szerint a „kultúra” a közösségi élet különféle formális és kevésbé formális szerveződéseinek, eseményeinek összességét is jelenti, a beépített és nem beépített közvetlen környezettel való együttélés sajátos módját. Életvezetésünk, magatartásunk, tudásunk meghatározó része egyéni és közösségi léptékben egyaránt.

Ez az értelmezés hasznos lehet számunkra abban, hogy egy komplex stratégiaépítési folyamat keretében a kulturális összetevőknek a fejlesztési folyamatban és a fejlesztési munkában való helyét újradefiniáljuk. Ma már a vidékfejlesztéssel foglalkozó szakmunkákban széles körben elfogadott követelmény, hogy a fejlesztést minél szélesebb körű és minél intenzívebb helyi részvételre kell alapozni, az endogén adottságoknak a

fejlesztésbe való bevonása pedig alapvető követelmény. A kultúra fogalmának újszerű értelmezéséhez kapcsolódik az is, hogy a fejlesztési feladatok között ma már - a gazdasági vagy szociális jellegű beruházások mellett – jelentős helyet kapnak a lokális identitással, a közösségi imázssal kapcsolatos projektek is. A kultúragazdasági megközelítés pedig a helyi, regionális kulturális adottságokat (azok már ismert és elfogadott elemeit, illetve a helyi közösség szemében ezután elfogadható elemeit egyaránt) a fejlesztés egyik legfontosabb feltételeként és lehetőségeként említi.

Mindez alapjául az a szakmai és fejlesztéspolitikai meggyőződés áll, hogy a lokális vagy regionális léptékben kiépített identitás konstrukció – s nem csupán a „termék”, hanem maga a mindennapi identitás megerősítési, identitás újradefiniálási gyakorlat is – egészében és elemeiben is „érték”, mi több: meghatározó térségi modernizációs tényező. Olyan helyi vagy regionális érték, amelynek létrehozásába a társadalmi szereplők sok időt és energiát fektettek, kisebb-nagyobb hatókörű közös társadalmi cselekvések sorozata révén építették ki. Ezek a termékek néha tárgyakban mutatkoznak meg (pl. épületek, emlékművek stb.), máskor jelentős társadalmi eseményekben (pl. ünnepek), nem egy esetben pedig csak társadalomkutató által felfedhető mindennapi cselekvéssorok, magatartásmodellek vagy éppen hálózatok formájában. S nem utolsó sorban azokban a térséggel való társadalmi azonosulási mintákban (patternekben), amelyeket az identitás szerkezetek különféle formái hordoznak.

Nem nehéz belátnunk azt, hogy ezeknek a kulturális tartalmak a fejlesztésben való hasznosítása tulajdonképpen azt jelenti, hogy a kultúrával kapcsolatos fejlesztéspolitikai elképzeléseinket az adott helyi vagy regionális közösség tényleges működési modelljéhez kapcsoljuk. A térségi kulturális folyamatok és tartalmak ismeretében azt mindenképpen célszerű kiindulópontként elfogadni, hogy a helyi, térségi kulturális értékek fogalmának szélesebb körű értelmezése, illetve ezen értékeknek a helyi fejlesztési folyamatba való bekapcsolása mindenképpen túllépést jelent a kultúra elemeinek tradicionális használatán.

Hargita megyére vonatkoztatva az eddigi gondolatmenetet, alapvető kérdés számunkra az, hogy a térség fejlesztésében érdekelt társadalmi szereplők (szakértők, intézmények, policy formáló testületek stb.) milyen módon, milyen mértékben tudnak számot vetni mindazokkal a lehetőségekkel, amelyeket a kultúrafogalom tágabb értelmezése – s ennek nyomán a térségi vagy helyi kulturális erőforrások jelentős mennyisége - a fejlesztési szemlélet és gyakorlat számára kínál. Nem könnyű megválaszolni ezt a kérdést, mert a térségben – tapasztalataink szerint - a hagyományosan ismert, művelődéscentrikus és hagyományápolási értelmezés még széles körben elfogadott, s ez a szemlélet és gyakorlat rendkívüli módon leszűkíti a

fejlesztésben hasznosítható kulturális erőforrások körét, a fejlesztéspolitikai hasznosítás módozatait, az innovatív kezdeményezések mozgásterét.

Mindez azt jelenti, hogy amikor egy adott térségben a kultúra, mint rendszer, illetve ezen belül a kulturális intézményrendszer fejlesztésén gondolkodunk, akkor a szervezési és működési keretek funkcionális újragondolásának igényén túl más kérdéseket is fel kell vetnünk. Úgy a kulturális tartalmak tekintetében, mint az intézmények vonatkozásában a feladatkörök, a működési területek és működési módok bővítésén, tágabb értelmezésén, újabb formáin kell gondolkodni. Nem lehet a kulturális tartalmakat a gazdasággal, a turizmussal, a térségi marketinggel, az oktatással stb. érdemben összekapcsolni, ha a kultúrát csupán művelődésnek, ápolandó hagyománynak tekintjük, a kulturálisintézmények szerepét pedig a finanszírozásra és a szervezésre korlátozzuk.

A stratégiakészítés egyik fontos szerepe lehet, hogy a kulturális szereplők körében támogatókat vagy együttműködőket találjunk a kulturális rendszer újrapozicionálási folyamatának beindításához. Olyan együttműködőket, akik személyes szerepvállalás formájában is támogatni tudják a kettős váltási igényt (szemléleti és módszertani). Akik partnerek tudnak lenni abban, hogy az új funkciók megjelölése mellett az új működési területeket és új működési módokat is definiáljanak, illetve támogatni tudják azt a célkitűzést, hogy a térségi kulturális rendszer újrapozicionálása a térségi modernizáció részeként kezelhető.

Az új funkciók elgondolása, kialakítása a kulturális intézmények, az illetve az intézményi háló működésének módjában jelenthet lényeges módosítást, s ez elsősorban azt jelenti, hogy az intézmények működését összetett szolgáltatási funkcióként kell értelmezni. Az új területek definiálása pedig arra utal, hogy ezeket a szolgáltató funkciókat olyan területeken is alkalmazni lehet (és kell), amelyek – hagyományosan – nem tartoztak a kulturális tevékenységek vagy kulturális termékek fogalomkörébe.

Ahol ez a két változtatás – párhuzamosan – beindítható, ott nem csupán arra lehet számítani, hogy a lokális, térségi kulturális élet dinamikusabb és sokszínűbb lesz, hanem arra is, hogy a tág értelemben felfogott kulturális dimenzió az egyébként jóval komplexebb fejlesztési politika és gyakorlat meghatározó részévé válik. Ma még a kultúra szerepe a fejlesztési politikákban vagy a tényleges fejlesztési gyakorlatban legfeljebb szlogenszerűen jelenik meg, vagy még úgy sem. Maguk a kulturális intézmények sem tevételes szereplői a helyi vagy regionális fejlesztési politikáknak vagy fejlesztési programoknak. Ez a helyzet nyilván nem kedvező, hiszen sokféle helyi, térségi adottságot hagy kihasználatlanul. Ettől eltekintve azonban azt is érdemes mérlegelni, hogy a kulturális intézmények fejlesztése „csak

a kultúra kedvéért”, csak az intézmények „fennmaradása” kedvéért ma már költséges feladatnak tűnik, és egyre kevésbé találni rá külső vagy belső finanszírozót. **Ehelyett arra érdemes összpontosítani, hogy a kulturális intézményhálózat fejlesztése akkor ígérkezik igazán hasznos társadalmi beruházásnak, ha a fejlesztés során kialakított új funkciók és tartalmak a tágabb léptékű helyi vagy regionális fejlesztési folyamatok integráns részeivé válnak.**

Ez a megközelítési szempont természetesen alapvetően meghatározza a kulturális stratégiakészítés első lépését, a helyzetértékelést is. Abból az optikából vettük számba az eddig elkészült szakmai leírások és elemzések anyagait, illetve a térségi kulturális intézmények működésének különféle aspektusait, hogy azok miként válhatnak a kulturális dimenzióval jóval átfogóbb térségi fejlesztési policy-k, adott esetben pedig tényleges fejlesztési programok részévé, illetve milyen szerepet tudnak betölteni a térségi identifikációs folyamatok komplex és soktényezős rendszerében. Ezért az elemzés folyamatában nem azt az elvet követtük, hogy a „nagy létszám-nagy érték”, „nem a legjobb, de legalább van valami”, „minél nagyobb annál értékesebb”. Sokkal inkább abból a szemszögből igyekeztünk értékelni az adott helyzetet, hogy adott intézményi hálózat, annak ma rögzíthető működési módja, az intézmények mögött álló humán erőforrás kapacitás és szakmai munka válhat-e, s ha igen milyen eséllyel egy tágabb léptékű fejlesztési policy vagy fejlesztési gyakorlat integráns részévé. Ha vitákat is generál (ami igencsak természetes folyamat a stratégiakészítésben), törekedni kell arra, hogy az elemzés és a funkcionális értékelés során eltekintsünk az alapvetően ideológiai, mennyiségi, önigazoló megközelítésektől. Attól a szemlélettől és gyakorlattól, amely a kulturális rendszer egészét vagy annak elemeit csupán hagyománynak, megőrzési feladatnak, az identitásigazolás, az értékmentés eszközeként, konzerválandó értéknek, vagy legjobb esetben szűk értelemben vett közművelődési tevékenységnek tekinti.

Ehelyett azt mondhatjuk, hogy a kultúra– legyenek azok formálisak vagy informálisak, rendszeresek vagy alkalmiak – ebben az értelmezési és funkcionális keretben kell megtalálniuk a helyüket és a szerepeiket.

Amennyiben a kulturális rendszerre úgy tekintünk, mint a lokális vagy tágabb léptékű közösségi identitás kialakulásának és működésének fontos társadalmi közege, illetve mint a térségi modernizáció fontos összetevőjére, ebben az esetben a kulturális rendszer egészére vonatkoztatva esély mutatkozik a fentiekben jelzett lényeges mértékű funkcióváltásra. Ennek eredménye már középtávon az lehet, hogy a kulturális rendszer a térségi versenyképesség egyik nagyon lényeges hordozójává válik.

3. Helyzetelemzés– a szakmai anyagok feldolgozása

Az alábbiakban a térségben és a térségről készített szakmai elemzések alapján mutatjuk be a térségi kulturális „helyzetet”, elsősorban azokra a komponensekre figyelve, amelyek egyfelől alkalmasnak mutatkoznak a stratégiakészítéshez szükséges szakmai konzultációk lebonyolítására, másfelől pedig – a munka későbbi szakaszában – felhasználhatók lesznek a stratégia kidolgozásában. Az 1989-es fordulat nem csupán a kulturális események szervezését, a kulturális intézmények alapítását tette lehetővé, hanem megteremtette a lehetőséget a kultúra rendszerének kutatására is. A megyei vagy a térségi kultúra rendszerére irányuló programszerű kutatás sajnos nem alakult ki, de ennek ellenére nagyobb részben térségi, kisebb részben térségen kívüli szakmai szereplők kezdeményezésére vagy részvételével sokféle kutatás, tényfeltárás indult (a sokféleségnek jó illusztrációját adja a helyzetelemzési anyaghoz csatolt szakirodalmi jegyzék). Ezek tartalma, célja, minősége, szakmai haszna rendkívül sokféle, mint ahogy ismertségük és hasznosításuk is nagyon eltérő. Az eddig elkészített szakmai anyagok elemzése, összegző értékelése nyilván többféle szempontból is elvégezhető. Jelen munka keretében elsősorban arra törekszünk, hogy a stratégiakészítési munka célkitűzései függvényében vegyük számba a szakmai munkák eredményeit. Ugyanakkor arra is törekedtünk, hogy a számbavétel és elemzés termékeként lehetőleg teljes körű elektronikus gyűjteményt alakítsunk ki, megkönnyítve ezzel további elemzők munkáját.

Az elemzések nem csupán tartalmi vonatkozásaikban sokfélék, hanem módszertanuk vagy térbeli vonatkozásaik alapján is. Több elemzés székelvényi léptékű, mások a megyei léptéknél kisebb térségre, esetenként egy-egy településre vagy társadalmi csoportra vonatkoznak. A sokféleség oka természetesen az, hogy a tényfeltáró munkának nincsen egységes intézményi kerete, szervezett, folyamatos programja, s nincsen kiszámítható módon igénybe vehető anyagi kerete sem, az egyes kutatások tartalmát, időpontját és időkeretét, helyszínét vagy célcsoportját az aktuális szükségletek és az éppen elérhető anyagi támogatások véletlenszerűen határozzák meg. Az így kialakult sokféleség azonban részben előny is, hiszen – valamiféle nem szándékos pointillista gyakorlat alapján – szinte minden időszokról, minden térségről és szinte minden fontos szegmensről hírt ad.

A bemutatás fontosabb fejezetei: (1.) az intézményrendszer kapcsolódó elemzések, (2.) a kultúrafogyasztáshoz kapcsolódó vizsgálatok, (3) a vélemények, attitűdök, értékelések világa, valamint (4.) a stratégiakészítés szempontjából fontosnak mutakozó egyéb elemzések.

3.1. A megyei, térségi kulturális intézményrendszert érintő kutatások

Hargita megyében ma körülbelül 400 olyan formális vagy informális „intézmény” (magyar intézmény) azonosítható be, amelyek a maguk során valamilyen módon kulturális tevékenységet (is) végeznek. Ez a szám első látásra jelentősnek tűnik, a statisztikai adatokat figyelembe véve (a megye túlnyomórészt magyarok által lakott településeinek nagy számát, valamint a lakosság számát). A 400-as intézményszám azonban ilyen megközelítésben érdemben nem értelmezhető. Egy mérvadó értelmezéshez egyfelől vizsgálni kell azt, hogy ezek az intézmények miként oszlanak meg településtípus, jogi forma, tulajdonforma, ágazati tevékenység, intézményesültségi szint, anyagi helyzet stb. vonatkozásában. Másfelől pedig még fontosabb annak vizsgálata, hogy ezek az intézmények a maguk során hogyan működnek, s e működés révén milyen tényleges szerepet töltenek be annak a helyi vagy kistérségi közösségnek az életében, ahol megtalálhatók. S nem utolsó sorban föl kell tenni azt a kérdést is, hogy ez az intézményhalmaz milyen szerepet tölt be a megye teljes intézményrendszerén belül, milyen módon és milyen mértékben akív szereplője a térségi modernizációs és identifikációs folyamatoknak. A témakört több térségi kutatás is elemezte.

3.1.1. Határon túli magyar kulturális és közművelődési szervezetek katasztervizsgálata (2003-2004)

2002 őszén a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma kezdeményezte a kisebbségi magyar kulturális és közművelődési szervezetek átfogó vizsgálatát. Az MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézete (ENKI) által koordinált Határon túli magyar kulturális és közművelődési szervezetek katasztervizsgálata (2003-2004) c. kutatás volt az első átfogó, helyszíni lekérdezésen alapuló felmérés nemcsak a térségben, hanem az egész Kárpát-medencében. A kutatás kiterjedt hét ország kisebbségi magyar kulturális és közművelődési intézményhálózatára. (Szarka, 2005) A NKÖM által szorgalmazott és támogatott, a kárpát-medencei magyarság kulturális intézményeinek számbavételére irányuló adatbázis-készítési program egy egész sor lényeges kérdést hozott felszínre. Négy romániai megyében az adatfelvételt a KAM – Regionális és Antropológiai Kutatások Központja és a Hargita Megyei

Kulturális Központ közösen végezte. A kutatási program során Hargita, Kovászna, Maros és Brassó megye magyar kulturális intézményeinek és szervezeteinek komplex adatbázisa készült el, amely nem csupán a jogi/adminisztratív státusz és az elérhetőség számbavételére terjedt ki, hanem a működés néhány fontos szegmensére is. A kialakított mintába 576 település került be (olyan települések, ahol a magyar lakosság meghaladta az 1000 főt vagy az 50%-ot). A kérdezőbiztosok 1350 helyszíni adatfelvételi pontot kerestek fel és ellenőriztek le, ebből 730 adatpontra töltötték ki kérdőívet (Biró, Miklós, 2006). Az összegyűjtött anyag, ennek részeként a Hargita megyére vonatkozó adatok egyértelműen rámutatnak a térségi kulturális szereplők nagy számára, sokféleségére, valamint jelzik a kezdeményezések gyakoriságát és tartalmi gazdagságát. A felmérés eredményei egyértelművé tették, hogy az állami, önkormányzati támogatottságú intézmények mellett jelentős szerepet játszanak a térség kulturális életében az egyesületek, alapítványok, a jogilag be nem jegyzett csoportok, valamint az „intézményként” működő lokális és regionális rendezvények. A lekérdezett szervezetek közel 40 százaléka komplex kulturális intézmény. A kutatók szerint ennek egyik oka az, hogy szinte minden faluban vagy községben működnek kultúrotthonok, továbbá ezek mellett (háttérintézményként), vagy éppen azok helyett létrejöttek kulturális egyesületek, illetve alapítványok. (Biró, Bálint, Miklós, 2006). A kutatási adatok alapján tehát elmondható, hogy viszonylag alacsony specializálódás, professzionalizálódás jellemzi a térség kulturális intézményrendszerét. Emellett viszont kiépült egy olyan kulturális szervezeti rendszer, amely egyre inkább formalizálódik, ez egyben a forrásbevonásra való felkészülést is jelenti, valamint a specializálódás irányába mutat. (Miklós, 2005)

3.1.2. Forrásbevonási gyakorlat a térségi kulturális intézmények esetében

A Határon túli magyar kulturális és közművelődési szervezetek katasztervizsgálata (2003-2004) c. kutatás kitért a szervezetek gazdasági dimenzióira is, az elemzés során ebben a térségben a forrásbevonás kérdéskörének tulajdonítottak nagyobb fontosságot. A térségi kulturális intézményrendszer működésének van néhány olyan vetülete, amelyekre a kataszter létrehozására irányuló kutatás érdemben nem térhetett ki. A forrásbevonások értelmezéséhez a kutatók két alapvető szempontot vettek figyelembe, ugyanis a pályázati támogatásokhoz kapcsolódó adatok értelmezése ezek nélkül nem lenne teljes. Az egyik ilyen vetület az, hogy a kutatás során inkább a szervezetek formális jellemzői kerültek középpontba, így egy sajátos torzítás jött létre, hiszen az adatbázisban a kevésbé formalizált szervezet értelemszerűen alacsonyabb rangú, mint a magasabb fokon formalizált. A valóságban viszont az alacsony

formalizáltsággal jellemezhető szervezeteknél sok esetben megjelenik a közösségi jellegű önkéntes munka hangsúlyozott szerepe is, ami lehet olyan „érték”, amelyet a formalizáltságra való törekvés háttérbe szorít. Az is nyilvánvalóvá vált, hogy a térségben az ún. kulturális élet jelentősebb részét a kisebb formalizáltságú lokális intézmények és csoportok működtetik. Ennek a ténynek a forrásbevonás terén is sok következménye van.

Egy másik vetület, amit figyelembe vettek az, hogy a térségben működő intézmények jól elkülönülnek a gazdasági tevékenységet illetően is. Ez alapján a térségben öt alaptípus különíthető el:

- Állami vagy önkormányzati költségvetésből gazdálkodó szervezetek (ezek egyben jelentős pályázók is)
- Névleges állami vagy önkormányzati költségvetésből fenntartott szervezetek, amelyek nem működnek, vagy alternatív forrásokat szerevezve tartják életben a szervezetet
- Állami vagy önkormányzati háttérrel nem rendelkező, pályázati támogatásokat folyamatosan igénylő szervezetek (csak addig élnek, amíg támogatás van)
- Támogatást nem igénylő, vagy azt csak alkalmasszerűen igénybe vevő, támogatások nélkül is rendszeresen működő szervezetek
- Piaci szereplőként működő szervezetek (ezek igen jelentős pályázók is)

Összegzésképpen levonhatók bizonyos következtetések a térségi intézmények pályázási gyakorlatáról. A térségi adatok azt mutatják, hogy a kulturális szervezetek számára a pályázat fogalma és gyakorlata széles körben ismert. A térségben több száz szervezet folytat pályázatok révén forrásbevonást és az adatok alapján elmondható, hogy a pályázatok révén elnyert összegek igen jelentősek, bizonyos szervezetek esetében ezek jelentik a kizárólagos pénzforrást és az egész intézményrendszer fenntartásában is jelentős szerepet töltenek be. Ez egyaránt vonatkozik mind a hazai, mind a magyarországi pályázatokra is. (Miklós, 2005)

3.1.3. Térségi kulturális intézmények, szervezetek képzési és információs igényei

A 2003-ban megvalósult kulturális kataszter program eredményei nyomán megfogalmazódott az az elképzelés, hogy célszerű lenne számba venni a képzéssel, információszerzéssel, szaktanácsadással kapcsolatos térségi igényeket, ugyanakkor a képzéssel, információszerzéssel, szaktanácsadással kapcsolatos tartalmi elvárásokat és didaktikai, technológiai elképzeléseket is. A Hargita Megyei Kulturális Központ kezdeményezésére a KAM –Regionális és Antropológiai Kutatások Központjának munkatársai egy komplex adatfelvételi munka során 2004-ben vizsgálták meg a térségi kulturális

intézmények információszerzési gyakorlatát, információszerzési igényeit, valamint képzéssel, szaktanácsadással kapcsolatos elvárásait. A kutatási program indoklásaképpen egyértelműen megfogalmazódott az, hogy a térségi kulturális intézmények megerősítéséhez feltétlenül szükséges a rendszeres és szakszerű képzés, az információsolgáltatás, a szaktanácsadás biztosítása. Nyilvánvalónak tűnt, hogy ilyen programok hiányában a térség kulturális intézményeinek a megerősödésére nem lehet számítani. A kutatás során figyeltek az ún. személyes, „egyéni” igényekre, valamint a térségi kulturális intézményrendszer jelenlegi helyzetéből adódó „strukturális” igényekre. Ennek az egymás mellett élő, de funkcionálisan elkülönülő két szintnek az együttes vizsgálatát célozta meg ez a kutatási program. Ez a két szint eltérő módszertan alkalmazását követelte meg, így a kutatás két modul keretében zajlott. Az első modul keretében a strukturális igények feltérképezésére törekedtek, tulajdonképpen megvizsgálták a térségi kulturális intézmények előtörténetét, az 1989 előtti időszakot is beleértve. A kutatók a térségi strukturális igényekre vonatkozó vizsgálatok összegzéseként a következő megállapításokat tették:

- Az intézmények fejlődési modellje ebben a térségben nem termelte ki a képzési és információs igényeket.
- A térségi kulturális szereplők három típusa egymástól eltérő tevékenységet folytat (piaci szereplők, ténylegesen állami vagy önkormányzati finanszírozású intézmények, valamint civil szervezetek és nem jogi csoportok).
- A megvizsgált kulturális intézmények és szervezetek működése az esetek többségében nem rendszeres.
- Ugyanakkor ezen szervezetek és intézmények belső szervezetsége általában nagyon alacsony fokú.
- Fontos térségi strukturális adottság, hogy az intézmények és a vezető személyek szoros összefonódása.

A kutatási program második modulja keretében az egyes intézmények vezetőit kérdezték a képzéssel, információszerzéssel, szaktanácsadással kapcsolatos problémákról. A kutatók megkérdezésen alapuló adatgyűjtést végeztek, a postán eljuttatott kérdőívekre 406 kiértékelhető válasz érkezett. A kérdőív legfontosabb témakörei a következők voltak: a kulturális információk beszerzésének forrásai és módozatai, a szaktanácsadással kapcsolatos elvárások, a szakmai képzéssel kapcsolatos tartalmi és formai igények, a korábbi képzéssel kapcsolatos pozitív és negatív tapasztalatok, valamint a képzés anyagi költségeivel kapcsolatos vélemények. A kutatás során nyert adatok először kínálnak adatszerű információs

anyagot a térség képzési, információszerzési és szaktanácsadási igényeiről. Az alábbiakban vegyünk számba néhányat a kutatás eredményeiből. Ezen kutatás eredményei azt igazolják, hogy az írott média szerepe a legjelentősebb a kulturális munkát segítő információforrások közül, ezek mellett pedig fontosak a szakmai informális kapcsolatok is. A sikeres kulturális munkához fontosnak tartott hírek tekintetében a legfontosabb információkat a készülő rendezvényekről, eseményekről szóló híradások jelentik. Az információterjesztés javasolt formái közül a nyomtatott hírlevél került az első helyre, emellett még a rendszeresített személyes találkozóknak tulajdonítottak fontosságot. Az igényelne-e kulturális szaktanácsadói szolgáltatást kérdésre a válaszadók körülbelül nyolctizede adott pozitív választ. A településtípusokra vetített százalékos megoszlás azt mutatja, hogy inkább a vidéki válaszadók igényelnék a kulturális szaktanácsadást, de városon is igen jelentős a potenciális igénylők száma. A szolgáltatást igénylők jelentős százaléka a pályázatkészítéshez, valamint a forrásyszerzéshez igényelne konzultációt. Ugyanakkor arra a kérdésre, hogy milyen szakismeret megszerzését tartja a legfontosabbnak a kulturális tevékenység javítása érdekében, a megkérdezettek több mint egyharmada szintén a forrásbevonás, pályázatkészítés válaszlehetőségeket jelölte be. A megkérdezettek további egynegyede az új típusú kezdeményezéseket szeretné megismerni. Kulturális szakmai képzést a megkérdezettek több mint 90%-a fontosnak tartotta, az igényelt képzési tartalmak terén az események és rendezvények szervezése kapta a legnagyobb elmítési arányt, ezt követte a tájékozódás és információgyűjtés tanulása (Biró, Bálint, Miklós, 2006).

3.1.4. Kulturális intézmények kapcsolati kultúrája

A térségben végzett tényfeltáró kutatások folytatásaként 2006-ban megvalósult a kapcsolati kultúrát vizsgáló survey alapú vizsgálat, amelyet szintén a HMKK kezdeményezésére a KAM – Regionális és Antropológiai Kutatások Közponja végzett. A kutatás célja volt átfogó képet nyerni az intézményekre jellemző kapcsolati kultúra jellegére vonatkozóan, adatokat gyűjteni az intézményvezetőknek a kapcsolati kultúra és annak fejlesztésével kapcsolatos tudásáról és magatartásáról. A 2006. május - június során zajlott kutatás módszere szintén a megkérdezésen alapuló adatgyűjtés volt, a kutatók önkitöltős kérdőívet juttattak el válaszböríték és felkérőlevél kíséretében Brassó, Hargita, Kovászna és Maros megyék kulturális intézményeire. Kiindulópontként a kulturális kataszter vizsgálat során létrehozott adatbázist vették alapul. A mellékelt borítékban 205 intézménytől érkezett vissza kitöltött kérdőív. A kutatás eredményei azt igazolták, hogy a megkérdezettek körében a

kapcsolatok, az arculat, a reklám fontossága ismert és elismert, ugyanakkor arra is fény derült, hogy a kapcsolati kultúra szükségességének felismerése és a kapcsolati kultúrát fejlesztő tényleges tevékenység között kevés az átfedés. A kutatás során nyert adatok azt bizonyították, hogy a térségi kulturális szervezetekben és intézetekben a lokalitás nagyon erős, túlhangsúlyozott, és ez gátolja sok esetben a hatékony kapcsolatépítést és kapcsolatmenedzsmentet (Gergely, 2008).

3.2. Kultúrafogyasztásra vonatkozó kutatások

Az elmúlt másfél-két évtized hangsúlyozottan etnikai és kulturális indíttatású diskurzusai, szakmai és közéleti kérdésfelvetései köréből a kultúrafogyasztás kérdésköre gyakorlatilag teljes mértékben kimaradt. Ennek két okát érdemes említeni. *Az első mindenképpen egy sajátos tematikai hangsúlyeltolódás: miközben a kultúra kérdésköre a jogok, a rendezvények és szervezetek száma/mennyisége, illetve a vonatkozó támogatáspolitikája jellege mentén nagyon is előtérbe van, eközben jótékony nemtörődömség takarja azt, hogy az úgynevezett hétköznapi kulturális magatartások síkján (fogyasztás, nem reprezentatív kulturális tevékenységek tulajdonképpen mi is történik.* Fontos az, hogy legyenek sajátuk tudott kulturális jellegű közintézmények, az is fontos, hogy a látszat szerint ezek keltsenek érdeklődést, de az már kevésbé fontos, hogy pontosan mérjük például a könyvtárak látogatottságát, a színházak közösségi recepcióját, az olvasáskultúrának a felnőtt lakosság körében való alakulását, a tévévezérlési modelleket, a képzőművészet közösségi recepcióját és még sorolhatnánk a példákat.

Nem véletlenül van ez így, mert a fontos nemzetiségi intézmények létrehozásának, finanszírozásának alapelveit ebben az időszakban általában az etnikai imperatívuszokból vezetjük le, és nem a tényleges fogyasztói szükségletekből vagy a mért fogyasztói magatartásokból. A tényszerű kultúrafogyasztási információk mellőzéséhez nyilván az is hozzájárulhatott, hogy a közösségi identitást erősítő időszakokban inkább nem szokás mérni a kultúrafogyasztást, mintsem kellemetlen adatokkal kelljen szembesülnünk.

A reálfolyamatoktól való efféle ösztönös elzárkózás mellett nyilván azt is meg kell említenünk, hogy a rendszerváltás utáni másfél évtizednek folyamatosan voltak olyan „fontos” társadalmi témái, amelyek sok más témakört háttérbe szorítottak. Az interetnikus kapcsolatok, a migráció és a vendégmunka, a demográfiai fogyás, a munkanélküliség, a szegénység és még néhány más téma olymértékben uralta a szakmai és a közéleti beszédet,

hogy a kultúrafogyasztásnak és más hasonló, „kevésbé lényeges” témáknak nem igazán jutott tér.

Az ismeretek hiánya ma már igen jelentős, és többféle vonatkozásban már a fejlesztéspolitikai elképzelések kidolgozását is akadályozza. Miközben a térségben a gazdálkodás, az erdőhasználat, az infrastruktúrafejlesztés, a környezetvédelem terén egész sor projektötlet fogalmazódott meg, a „kultúra” úgymond nincs benne a levegőben. Nincsen kézzel fogható elképzelésünk arról, hogy az 1989 előtti időszakban kitermelődött sajátos kisebbségi „gettó-kultúra” a maga rejtjelezettségével, sűrű szimbolikus szövedékével, rendkívül erős identitás megtartó erejével hogyan és miként alakult át, mivé vált. Mivel az identitás termelési folyamatok egész sorát a közéleti-politikai mező átvette, a kulturális fogyasztások és a kulturális élet működéséhez kapcsolódó cselekvések minden bizonnyal jelentősen átalakulhattak.

Tényszerű ismeret, szisztematikus vizsgálat egyelőre kevés van. A rendelkezésre álló kutatási eredmények, valamint a terepen szerzett benyomások és tapasztalatok alapján azt mondhatjuk, hogy a térségben a kulturális intézmények társadalmi fontosságának, a bennük dolgozók munkájának megítélése trendszerűen pozitív. A kulturális jellegű események, rendezvények látogatottsága a térség lakosságához mérten mindenképpen magas. A térségben a magyar tévéműsorok, ezen belül a kulturális jellegű műsorok nézettsége a közép és idősebb korosztályban jelentős mértékű. A könyvtárak, a múzeumok látogatottsága, a könyvvásárlás és az olvasás trendjeinek alakulása kapcsán jobbra becslésekre vagyunk utalva. Nem készültek a könyvtárak állományának alakulásáról, az olvasói magatartások változásairól érdemben vizsgálatok, de keveset tudunk a könyvvásárlások alakulásáról is. Mindezen nem kell csodálkoznunk, hiszen mindmáig nem készült még a térségi kulturális kínálatról sem értelmezhető szakmai áttekintés (pl. a média szerepe a kulturális élet erősítésében, a könyvkiadók kínálata, a térségi tv és rádióműsorok kínálata, a művelődési és művészeti csoportok kínálatának számbavétele stb.).

Ha vannak is benyomásaink a különböző nyilvános jellegű fogyasztási magatartásokról, arról már sokkal kevesebb információnk van, hogy a kultúra a családon belül hogyan, milyen súllyal jelenik meg, milyen kapcsolatban áll a családi anyagi helyzet változásával. Keveset tudunk a kultúrafogyasztás terén vélhetően markánsan jelentkező generációs különbségekről. Mint ahogy nem ismerjük a korábban oly fontos kapcsolatháló mai sorsát sem (pl. könyvkölcsönzési hálózatok, lokális informális szervezési hálózatok stb.).

Az olvasáskultúrával kapcsolatos, könyv formában is megjelent Gereben Ferenc féle vizsgálat eredményei mellett néhány kisebb léptékű térségi elemzés eredményére kívánjuk

felhívni a figyelmet. A MOZAIK2001 vizsgálat a térségi fiatalok körében mutatja be a kultúrafogyasztással kapcsolatos empirikus információkat. Az EMTE Sapientia csíkszeredai Társadalomtudományi Tanszéke keretében egyre több olyan lokális elemzés készült, amely a kultúrafogyasztásra is kiterjedt (különböző iskolák népességének vizsgálata, egy település időskorú népességének vizsgálata, lokálisléptékű kultúrafogyasztási elemzések, olvasási szokások vizsgálata és mások.)

3.2.1. Mozaik 2001 adatfelvétel

A Mozaik 2001 kutatás a magyarországi Nemzeti Ifjúságkutató Intézet irányításával és több határon túli kutatóintézet közreműködésével valósult meg. A Mozaik 2001 kutatás a határontúli magyar fiatalok helyzetének a vizsgálatára irányult, fő célként fogalmazódott meg a határon túli magyar fiatalok anyagi és kulturális erőforrásainak, életmódjának és értékrendszerének a feltérképezése. A kérdőív témakörei között szerepelt a kulturális fogyasztás is, pontosabban a médiafogyasztással és kulturálódási-művelődési szokásokkal kapcsolatos kérdésekre keresték a választ.

Ebben a térségben Bálint Blanka, Biró A. Zoltán és Demeter Gyöngyvér kutatók irányításával történt a lekérdezés és a feldolgozás. A kutatást a 15-29 éves korosztályt reprezentáló 750 fős minta lekérdezésével végezték. A minta kialakításánál az 1992-es népszámlálási adatokat vették figyelembe. Hargita, Kovászna és Maros megye azon településeit választották ki, amelyek a tömbmagyar régiót képezik, a mintába tehát olyan magyar többségű települések kerültek, ahol a magyar lakosság aránya meghaladja az 50 százalékot. A továbbiakban vegyünk számba néhány, Hargita megye tekintetében is érvényes eredményt.

A kutatás adatai szerint a 15-29 évesek leggyakrabban diszkóba járnak. A megkérdezettek 37 százaléka vallotta, hogy a vizsgálatot megelőző egy hónap alatt volt diszkóban. Ugyanakkor az eredmények azt mutatták, hogy magas a könyvesboltot és könyvtárat gyakran látogatók aránya is (28 % illetve 20%). Ez utóbbi két adat a továbbtanulás és dokumentálódási igény meglétét jelzi. Szintén jelentős a házi buliba, bálba és művelődési házba járók aránya, amely a kutatók szerint, nem túl magas kulturális értéket képviselő értékfogyasztásra utal. A legkevésbé látogatott kulturális rendezvények a hangverseny, a kiállítás és a könnyűzenei koncert. Ennek oka a kutatók szerint ezen rendezvények elérhetőségének korlátozottsága. Olvasási szokások tekintetében elmondható, hogy az elmúlt évben az elolvasott könyvek számát figyelembe véve a 15-29 éves korosztály 39 százaléka

egyetlen könyvet sem olvasott el a felmérést megelőző évben, 30 százalékuk legtöbb öt könyvet olvasott el, egynegyedük 6-20 könyvet. Az elolvasott könyvek számát tekintve jelentős különbségek vannak iskolai végzettség, korcsoport, munkaerő-piaci aktivitás, településtípus és nem függvényében. (Bálint, Demeter, 2002)

3.2.2. Esettanulmányok

A Sapientia EMTE csíkszeredai Társadalomtudományi Tanszékének irányításával több olyan diplomamunka is készült, amelyek lokális elemzésekre alapoztak, és amelyek a kultúrafogyasztásra is kiterjedtek, vagy éppen a kultúrafogyasztási gyakorlat felmérését tűzték ki célul. Ezeket szeretném következőkben számba venni.

Az egyik ilyen lokális elemzés egy része foglalkozik kultúrafogyasztással, mégpedig a Szabadidő mérlegen című, amelynek témája **Csíkszereda aktív kereső népességének szabadidő-vizsgálata**. Kulcsár Erzsébet egy kérdőív és egy idő-mérleg táblázat segítségével készítette a kutatását 2004 novembere és 2005 januárja között. A felmérés eredményeként egy 300 esetes adatbázis született. Az adatok alapján a kutató betekintést nyert többek között a megkérdezett lakosság időgazdálkodásába, kultúrafogyasztásába. A kulturális intézmények és a szórakozóhelyek látogatásának vizsgálata kérdőívvel történt, mivel az időmérleg-táblázat nem mérte volna fel az egyének ilyenfajta alkalmi tevékenységeit. A kérdőív kiterjedt a könyvtárbajárási szokásokra, színházbajárássra, kiállítások, múzeumok látogatására, illetve hangversenyek látogatására. A csíkszeredai aktív népesség könyvtárba járási szokásait vizsgálva kiderült, hogy a megkérdezettek közül a könyvtárba járók aránya egyenes arányban áll a legmagasabb iskolai végzettséggel, ugyanez mondható el a színházbajárással és a kiállítások, múzeumok és hangversenyek látogatása tekintetében is. A kutató erős összefüggést mutatott ki a legmagasabb iskolai végzettség és a magas kultúra fogyasztása között: minél magasabb az iskolai végzettség, annál nagyobb a magas kultúra intézményeinek a látogatási aránya. Életkor szerinti megoszlásban alapvető különbségek nem tapasztalhatóak a kutatás adatai alapján, mindkét korosztálynak (18-34 és 35-59 éves korosztályok) megközelítőleg a fele az, aki eljár színházba, hangversenyekre, kiállításokra és múzeumokba. (Kulcsár, 2006)

Egy másik hasonló kutatás az **olvasáskultúra és szabadidő-felhasználás** vizsgálata a székelyudvarhelyi Tamási Áron Gimnáziumban. A kutatást Gothárd Török Melinda végezte a székelyudvarhelyi Tamási Áron Gimnázium tizedik osztályos diákjainak a körében 2006-ban. A kérdőíves adatfelvétel, illetve az interjúzás nyomán készült el az elemzés, amely

betekintést enged a tizenéves korosztály olvasási kultúrájába: könyvtárhasználatába, könyvvásárlási és olvasási szokásaikba, fény derül arra, hogy melyek a legkedveltebb műfajok és szerzők, mit mutatnak az ezek nyomán kirajzolódó értékorientációk. A kérdőívben több kérdés vonatkozott a diákok egyéni könyvtárára, könyvolvasási szokásaira, arra, hogy mi szerint választják ki a könyveket, amelyeket olvasnak, mit várnak el egy jó könyvtől, kik a legkedveltebb írók, beszélgetnek-e valakivel az olvasottakról. A kapott eredményekből néhányat felvázolunk az alábbiakban. Az egyéni könyvtárukat illetően a tanulók majdnem felének (45.2%) a könyvállománya 21-50 db. között van, egynegyede (23.9%) rendelkezik 0-20 db. könyvvel, egyötöde az alapsokaságnak rendelkezik 51-100 db. könyvvel, és nagyon kevés diák birtokol több mint 100 könyvet. Arra a kérdésre, hogy az utóbbi egy évben hány könyvet olvasott el, rendkívül érdekes eredmények születtek: ugyanis van, aki egyet sem olvasott el, és van, aki 30-at is elolvasott, de a legtöbben 4-5 könyvet olvastak el, pontosabban a megkérdezettek 31%-a. A kutató rákérdezett az olvasással töltött idő mennyiségére is. Az eredmények azt mutatják, hogy hétköznapiokon a legtöbben (68.4%) 1 óránál kevesebb időt szánnak olvasásra, egyharmada a megkérdezetteknek 2-3 órát olvas és közel két százalékuk sokat olvas, több mint 4 órát. (Gothárd Török, 2008)

A fent említett elemzések sorában van egy újabb egy **lokális léptékű komplex adatfelvétel** is, melyhez az alapsokaságot a Hargita megyei Csíkmenaság fiatal korosztálya alkotta. Csiszer Enikő Csíkmenaság kulturális életének a feltárását, ezen belül a fiatalokra jellemző média- és kultúrafogyasztási tendenciák vizsgálatát és elemzését tűzte ki kutatása céljául. A 2005-ben megvalósult kutatáshoz kantitatív és kvalitatív módszereket egyaránt alkalmazott, a kérdőíves vizsgálat eredményeként létrejött egy 146 esetes adatbázis, amelyet a helyi kulturális élet vezető személyiségeivel készített interjúk egészítettek ki. A kutatás eredményei közül néhányat felvázolok a következőkben. Olvasási szokások tekintetében a megkérdezettek köbb mint fele, saját bevallása szerint, az elmúlt évben egyetlen könyvet sem olvasott el. Azokról pedig, akik olvastak valamilyen könyvet, az mondható el, hogy viszonylag keveset olvasnak. A megkérdezettek könyvvásárlási szokásairól az mondható el, hogy jelentősebb részük, majdnem kétötödük (38.3%) egyáltalán nem vásárol könyvet és elenyésző (5.5%) azok aránya, akik gyakran vesznek könyvet. A menasági fiatalok könyvtárlátogatási szokásait elemezve a kutató azt állapította meg, hogy a megkérdezettek több mint kétharmada (69.9%) egyáltalán nem jár könyvtárba. A menasági fiatalok foglalkozását és könyvtárlátogatási szokásait összehasonlítva a kutató arra a következtetésre jutott, hogy erős összefüggés figyelhető meg a kettő között. Azok közül, akik még valamilyen oktatási intézményben tanulnak, mindenki jár könyvtárba (100 %). Azok közül, akik nem

tanulnak semmiféle oktatási intézményben, majdnem mindenki elhanyagolja a könyvtárak látogatását, kivételt képeznek az alkalmazottként dolgozók, a saját gazdaságban dolgozók, elenyésző arányban. Továbbá a munkanélküliek, akik majdnem kétharmados arányban látogatják a könyvtárakat (26.7 %). Ez az adatfelvétel jellegetes példát mutat a részben periférikus helyzetű, nem közszéközpont szerepű falvak kulturális életéről, intézményrendszeréről, kultúrafogyasztási gyakorlatáról. (Csiszer, 2006)

Antal Boglárka Klaudia 2007-ben a **csíkszeredai színházbajárók szokásait, sajátos attitűdjeit, színházhoz való viszonyukat** vizsgálta, illetve azt, hogy a Csíki Játékszín milyen társadalmi funkciókat tölt be a város társadalmi életében. A kérdőíves kutatás során a kutató megvizsgálta, hogy a megkérdezettek milyen gyakran járnak színházba, milyen jeggyel rendelkeznek, ugyanakkor külön kérdés vonatkozott a műfajok iránti preferenciákra, hogy mi befolyásolja a döntést az előadások kiválasztása során, és hogy mennyire elégedettek a színház tevékenységével. Továbbá kérdés vonatkozott arra, hogy elégedettek-e az egyéni színházlátogatásuk gyakoriságával. Amennyiben nem, akkor mi akadályozza őket a gyakoribb színházlátogatásban, és végül a színházi élmény mellett valóban fontos szerepet kap-e a társas szükséglet kielégítése. Ugyanakkor arra is rákérdezett, hogy mi a véleményük a színház jelenlétéről a város kulturális életében. Jelen esetben csak a színház szerepére vonatkozó eredményekre térünk ki. A színház társadalomszervező funkciójával kapcsolatban a kutató azt a következtetést vonta le az elemzés nyomán, hogy a színház megjelenésével és egyre stabilabb működésével egyidejűleg megjelent és fejlődik folyamatosan egy sajátos közösség, a színházbajárók közössége, tehát a színház a társas kapcsolatok alakulásának a színterét is képezheti. Antal Boglárka szerint Csíkszeredában már bizonyítottan adottak azok a szellemi és gazdasági feltételek, melyek biztosítják a színházi kultúrafogyasztást. Külön kérdés vonatkozott tehát arra, hogy a nézők szerint milyen szerepet tölt be a Csíki Játékszín jelenléte a város kulturális életében. Egy 1-től 10-ig terjedő skálán kellett bejelölniük személyes megítélés alapján egy értéket, 1-el jelölve azt, hogy semmiféle szerepet nem tölt be, és 10-el jelölve azt, hogy nagyon fontos szerepet tölt be. A legtöbb válaszadó (27.5%) 8-assal értékelte a színház jelenlétének fontosságát a város kulturális életében, ezt pár százalékos eltéréssel követi azok aránya, akik 10-el értékelték (25.6%), tehát a megkérdezettek több mint egyharmada kifejezetten jónak és hasznosnak tartja a színház működését. Ezek alapján a kutató azt a következtetést vonta le, hogy színháznak valóban sikerült kiépítenie a saját közönségbázisát, akiknek elnyerte a bizalmát. (Antal, 2008)

Dálnoky Csilla szintén Csíkszereda önkormányzati színházát vizsgálta, pontosabban a **Csíki Játékszín imázsának az elemzését tűzte ki célul a csíkszeredai középiskolákban**

tanító pedagógusok körében. A kutató azért választotta ezt a célcsoportot, mert úgy véli, hogy a pedagógusok véleménye rendkívüli módon befolyásolhatja a jelenlegi közvéleményt, és a jövőbeli színházról kialakuló értékrendet. A színház jelenlegi közönségéhez is hozzátartoznak, úgy mint a diákjaik, akik számára a tanár megnyilvánulása, értékrendje mérvadó lehet a színházi ízlésük kialakulásában. Önkitöltős névtelen kérdőíveket juttatott el a város minden középiskolájába és összesen 175 kitöltött kérdőívet kapott vissza. A mennyiségi módszert kiegészítették informális beszélgetések is, amelyeket a kutató olyan pedagógusokkal folytatott, akik a színházi bérletek iskolán belüli szórásával foglalkoznak. A kérdőívben megfogalmazott kérdések kiterjedtek az imázs konkrét gyakorlati összetevőire (épület, technika, színészek, előadások értékelése), ugyanakkor a nézői szokásokra és elvárásokra, értékítéletekre is a Csíki Játékszínnel kapcsolatosan. A kérdőíves kutatás tapasztalatainak az összegzéseként a kutató megfogalmazta, hogy a Csíki Játékszín imázsa a pedagógusok körében több aspektusból tevődik össze. Ez a kérdőíves kutatás korántsem meríti ki a témát, csak kiindulópontot ad a további információgyűjtéshez, továbblépési lehetőségeket sorakoztat fel a színház számára. A kérdőíves kutatás eredményei szerint a továbbiakban érdemes a lehetőségekhez mérten az épületen javításokat végezni, többet foglalkozni a repertoárral, és kielégíteni annak az igen számos nézőből álló rétegnek az igényét, aki nincs megelégedve a színház műsorpolitikájával, ugyanakkor fontos a jelenleg elégedett nézőkkel is a további kapcsolattartás, és a már megteremtett értékek megőrzése és továbbfejlesztése. (Dálnoky, 2008)

Bíró Róbert a szabadidő eltöltési szokásokat vizsgálta a korondi középiskolás diákok körében (**A szabadidő dilemmái. Korondi középiskolások szabadidő-eltöltési és fogyasztási szokásai, 2008**). Elemezte az olyan témaköröket mint a tévénézés, olvasási szokások, internethasználat, kulturális és szórakozóhelyek látogatása stb. Az elemzés célcsoportja 226 tanuló, a helyi középiskola teljes népessége. Főkomponens elemzéssel a szabadidő eltöltési módozatai alapján öt csoportot alakított ki (kortárs- és szórakozásorientált stílus, technicizált stílus, városias stílus, kreatív stílus és hagyományos stílus) ezeket elemezte egyenként a szabadidő eltöltés módozatai, ezen belül pedig a kultúrafogyasztás helyei és alkalmai szerint.

3.2.3. *Fiatalok szubkultúrája*

A Szapu Magda által 2001-2002-ben vezetett átfogó Kárpát-medencei ifjúságkutatás keretében Csíkszeredában és Székelyudvarhelyen egy-egy kutatás zajlott. Csíkszeredában Ferencz Angéla (Csíkszeredai fiatalok életmódja, kultúrája, In: Szapu Magda (szerk.): Ifjúsági „szubkultúrák” – tanulmánykötet, MTA – Politikai Tudományok Intézete, Budapest 2004), Székelyudvarhelyen pedig Sólyom Andrea (Esettanulmány az ifjúsági csoportkultúrákhoz tartozó székelyudvarhelyi fiatalokról, In: Szapu Magda (szerk.): Ifjúsági „szubkultúrák” – tanulmánykötet, MTA – Politikai Tudományok Intézete, Budapest 2004) végezte a kutatást. A kvalitatív kutatás a térségi kisvárosi fiatalok életmódját és kultúráját vizsgálja: szórakozási szokásaikat, térhasználatukat és zenei stílusok szerinti csoportosulását, az eredmények pedig összehasonlítási alappal szolgáltak a felmérés másik két helyszínén, a magyarországi Pápán és Tatabányán, kapott eredményekkel.

3.2.4. *Kultúrafogyasztás a Pogány-havas kistérségben*

A kultúrafogyasztás szempontjából a térségben nem történt átfogó vizsgálat, csupán kisebb, a kultúrafogyasztás egyes részterületeit érintő és egy-egy kisebb településre vonatkozó kutatások történtek. Ezt a hiányosságot pótolandó született meg egy ilyen felmérés, amely egy viszonylag nagyobb alapsokaságot érintett, ha nem is terjedt ki az egész megyére. 2008-ban a Hargita Megyei Kulturális Központ a Pogányhavas Kistérségi Társulás közreműködésével a kultúrafogyasztási gyakorlatokat, a kultúrafogyasztási magatartást vizsgálta a Pogányhavas kistérség településein. A háztartási léptékű felmérés az alábbi településeken valósult meg: Csíkpálfalva, Csíkszépvíz, Csíkszentmihály, Gyimesfelsőlok, Gyimesközéplak, valamint ezen községekhez tartozó településekre, így az alapsokaságot az említett kistérség településeinek a lakossága képezte, Gyimesbükk kivételével. A kérdezőbiztosok általi lekérdezést követően 509 kérdőív került feldolgozásra. A kutatás előkészítői számára alapvető célként fogalmazódott meg fényt deríteni arra, hogy a kutatás célcsoportjára mennyire jellemzőek bizonyos kulturális és szabadidős tevékenységek, az iskolai végzettség, valamint az anyagi helyzet mennyire befolyásolja a családon belüli döntéseket, a generációk mentalitása és kulturális értékpreferenciája között milyen különbségek vannak. A kutatók arra is törekedtek, hogy a kapott adatok településenként összehasonlíthatóak legyenek. Ugyanakkor kiemelő, hogy a kutatók figyelembe vették a kutatás során a család hatását az egyén kultúrafogyasztási magatartására és fordítva. Az adatfelvétel mennyiségi és minőségi módszerek segítségével

történt. A mennyiségi adatfelvétel alapjául egy 12 oldalas kérdőív szolgált, ami az alábbi témákra vonatkozó kérdéscsoportokat tartalmazta: kulturálódás, könyvolvasás, újságolvasás, színház, zenehallgatás, tévézés, rádióhallgatás, internethasználat, kultúrotthon, az anyagi helyzet és a kultúrafogyasztás összefüggései, kultúratermelő tevékenységek, vélemények. A kérdőíves adatfelvétel kiegészült 16 interjúval, amelyek az említett községek polgármestereivel, illetve a települések kulturális szakembereivel, kulturális civil szervezetek képviselőivel készültek. A kutatás számos érdekes eredménnyel szolgált. Többek között kiderült, hogy a vizsgált célcsoport körében jelentős eltérések tapasztalhatóak a különböző generációk kultúrafogyasztási szokásait illetően, ugyanakkor beigazolódott, hogy az anyagi helyzet valóban jelentős mértékben meghatározza az egyén, illetve a család kultúrafogyasztásra vonatkozó döntéseit. A kutatás során kapott adatok azt igazolják, hogy a kulturális értékpreferenciák valóban összefüggnek az iskolai végzettséggel és a foglalkozással, ezek pedig együttesen hatnak a kultúrafogyasztás mennyiségi és minőségi mutatóira. Egy újabb figyelemreméltó eredménye a kutatásnak, hogy a kulturálódási, szórakozási tevékenységek jó része nem a családdal közösen történik, annak ellenére, hogy mindenik generáció számára a család értéket jelent. (Balló – Benes, 2009)

3.3. A térség kulturális helyzetéről alkotott vélemények

Ebben az alfejezetben azokat a kutatásokat kívánom felvázolni, amelyek a térség jelenlegi kulturális helyzetéről, folyamatairól alkotott vélemények felmérésére és a jövőbeni elképzelések feltérképezésére irányultak. Ezen kutatások esetében a térségi “elit” vagy kifejezetten a kulturális elit képezte a célcsoportot, olyan szakemberek véleményét, elképzeléseit tükrözik a kutatások eredményei, akik jártasak a helyi kulturális életben, vezető funkciót töltenek be egy-egy kulturális intézmény élén vagy a helyi kulturális élet aktív szereplői.

3.3.1. Szövegek és történetek, változási folyamatok kulturális mezőben

2005 őszén a KAM - Regionális és Antropológiai Kutatások Központja a Hargita Megyei Kulturális Központtal együttműködve elindított egy kutatást, amely a kulturális mező jelenségeinek a vizsgálatára irányult. A kutatás központi kérdése az volt, hogy Hargita megyei kulturális intézményeknek melyek a működési feltételei, célja pedig ezen feltételrendszer másfél évtizedes változási folyamatainak a kutatása és dokumentálása volt. A

társadalomkutatás kvalitatív módszereit használva fontosabb Hargita megyei kulturális intézmények vezetőivel mélyinterjú-jellegű beszélgetések készültek. Tizenkilenc személy került kiválasztásra, oly módon, hogy reprezentálják a megye három nagyobb tájegységének kulturális intézményhálózatát. A kérdezettek „a művészi alkotótevékenység szférájában és a különböző kulturális szolgáltatásokban tevékenykedő intézményvezetők, tevékenységi területeiken jelentős tapasztalattal rendelkező társadalmi szereplők” voltak. (Oláh, 2008:35) (Négy múzeumigazgatót, három könyvtárigazgatót, öt művészeti vezető-igazgatót, két színházigazgatót, három lap- és folyóiratszerkesztőt, egy referenst és egy képzőművészt kérdeztek meg.) A beszélgetések alapján szerzett szövegekből kibontakoznak a térség kulturális folyamatainak a részletei, különböző terek és idők, viszonylatok, intézménytörténetek, életpályák és tapasztalatok sokfélesége. Ezekből leszűrhető a kultúra működési rendszerének, a kulturális mező jelenségeinek néhány sajátossága, amelyek a következők:

- Egyre markánsabban tapasztalható professzionalizmus, a szakmaiság erősödése
- A kultúra működési rendszerének belső autonómiájának a kialakulása, valamint az autonóm személyiség szerepének a növekedése a kulturális intézmények működtetésében
- Az intézmények vezetésében jelentkező egyre erősödő pragmatizmus
- A kulturális intézmények, programok szerepének a jelentőssé válása a lokális identitás alakításában, a lokális közösségek arculatteremtő tevékenységében
- 1990 után bekövetkező nemzedékváltás (Oláh, 2008)

3.3.2. Kutatás a megye vidéki kultúrházainak tevékenységi köreiről, állapotáról és az önkormányzatok közművelődési tevékenységéről

A Hargita Megyei Kulturális Központ munkatársai kidolgoztak és megvalósítottak egy kutatást, amely két nagy témakörre összpontosított, egyrészt a Hargita megye vidéki önkormányzatainak művelődési téren kifejtett tevékenysége, másrészt a megye vidéki kultúrházait irányító személyek és az épületeket használó közösségek, az épületek, azok funkciói és felszereltsége érdekelte a kutatókat. Két adatlapot dolgoztak ki. Az egyik az önkormányzatokra, a másik a kultúrházakra vonatkozott. Az egyiket a polgármesternek, a másikat a kultúrigazgatónak vagy a kulturális felelősnek szánták. Az adatokat postai kérdőíves módszerrel gyűjtötték be, a megye 4 kisvárosát és 58 községét vizsgálták. A 62

önkormányzat közül 55 küldte vissza az adatlapokat. A beérkezett kérdőívek adatai alapján elmondható, hogy sok helyen még a községközpontok kultúrházainak a felügyeletére sem tudnak egy alkalmazottat fizetni. A megkérdezett önkormányzatoknak több mint a fele nem tartja szükségesnek a kultúrigazgatói állás létrehozását. Szócs Lóránt szerint vidéken a közművelődés nem intézményesített. Sok esetben a községek és kisvárosok szintjén a „szerepleosztás” és a „szerepfelvétel” nem történik meg. A visszaérkezett kérdőívek adatai alapján elmondható, hogy az önkormányzatok nagy részének nincs „művelődéspolitikája”, egyrészt azért, mert az éves költségvetési keretükből keveset költenek a művelődésre, másrészt azért, mert a tanácsok szintjén hiányzik a tervezés és az előrelátás. A közművelődésre szánt keretet néhány rendezvény támogatására és a kultúrházak tatarozására fordítják. (Szócs, 2008)

3.3.3. Térségi elitiek jövőképe

A Hargita Megye Tanácsa, a KAM – Regionális és Antropológiai Kutatások Központja és a Sapientia – EMTE, Műszaki és Társadalomtudományi Kar közös kutatási programja, a Térségi Foresight program 2006-ban valósult meg. A kutatás megvalósításához alkalmazott módszer a Foresight volt, aminek a lényege jövőképek, fejlesztési scénáriók kidolgozása és társadalmi hasznosítása, ebben az esetben a térségi elitiek különböző csoportjainak közreműködése révén. A program alapvető célkitűzésének tekintették azt, hogy a térségi szereplők széleskörű bevonásával olyan jövőscenáriókat dolgozzanak ki, amelyeket alkalmazva a régió versenyképességi pozíciói alapvetően átalakulnak. A program során az első szakmai feladatot a Delphi adatfelvétel elvégzése jelentette. Ez az adatfelvétel 1200 főre terjedt ki. A minta kialakításánál figyelembe vették, hogy Maros, Kovászna és Hargita megye magyarok lakta részeinek elitjei arányosan legyenek képviselve a lakosság szám, településméret és településtípus, életkor és foglalkozási kör szerint. A Delphi adatfelvételhez a kérdőív 11 nagyobb témakörben 130 tételt tartalmazott, közöttük kulturális értékekre és jövőképre vonatkozó tételket is (Biró, 2007). Összegezve a felmérés kulturális értékekre vonatkozó eredményeit, amelyek Hargita megye viszonylatában is relevánsak, megállapítható, hogy a helyi elit foglalkoztatására, lakóhelyére, életkorára nézve nincsenek lényeges különbségek tekintetben, hogy mit gondolnak a jövőt illetően. A válaszadók többsége valószínűnek tartja, hogy megőrződnek a térség kulturális értékei. Az oktatási és kulturális szférában dolgozók véleménye ritkán rajzolódik ki markánsan, véleményük megegyezik más szakmák képviselőinek a véleményével. Ennek ellenére a kulturális élet háttérbe szorulására

az oktatás és kultúra területén dolgozó elit a legérzékenyebb, úgy vélik, hogy negatív következményekkel fog járni, ha visszaszorul a kulturális élet a gazdasági tevékenységek mellett. A megkérdezettek magas arányban egyetértettek abban, hogy a jövőben a jelképek és az ünnepek tartósan fontosak maradnak. A válaszadóknak több mint fele valószínűnek tartja, hogy a térség gazdaságilag is hasznosítani tudja kulturális értékeit, és ennek egyértelműen pozitív hatást tulajdonítanak. Azzal a kijelentéssel, hogy a kulturális értékek csak a múzeumokban élnek tovább, foglalkozástól függetlenül a megkérdezettek 65%-a elutasítja (Ferencz, 2007).

3.3.4. Megyei Kulturális Jövőkép Program

A Térségi Foresight program továbbgondolásaként került sor 2007-ben a Megyei Kulturális Jövőkép Program Delphi adatfelvételére, amelyet a Hargita Megyei Kulturális Központ munkatársai dolgoztak ki és valósítottak meg. A projekt célja a Hargita megyei kulturális elitek jövőképével kapcsolatos információk, elképzelések, vélemények feltárása volt, és ezáltal egy egységes megyei kulturális jövőkép megalkotása. A minta kialakítása során figyelembe vették a kutatók, hogy ne csak az intézményesített keretek között működő szervezetek vezetői kerüljenek lekérdezésre, hanem az informális keretek között működő csoportok vezetői is. Ugyanakkor megkérdeztek minden olyan személyt, akik a kultúra területén jelentős befolyással bírnak. A postán eljuttatott kérdőívekből összesen 200 db. érkezett vissza. A kérdőívben megfogalmazott témakörök a kutatás jellegéből adódóan (jövőkutatás) nem annyira a jelenlegi gyakorlatra, sokkal inkább a jövőbeli stratégiákra, elképzelésekre vonatkoztak. Ilyen témakör volt a kultúragazdaság, kulturális turizmus, vagy a forrásbevonás is. A kultúragazdasággal kapcsolatos kijelentésekre adott válaszok összegzéseként elmondható, hogy a megyei kulturális elit körében nincs kirajzolódva egy egységes kép a kultúragazdasággal, kulturális turizmussal kapcsolatosan, a válaszok csupán bizonytalanságot tükröznek, de ez változó életkor, tevékenységi terület és a tevékenységi terület helye szerint. (Csomortáni, 2008) A forrásbevonást illetően az eredmények azt mutatják, hogy a térségi kulturális szereplők többségét egyfajta belenyugvó pesszimizmus és passzivitás jellemzi: a pénzforrások egyre szűkülő körét, és azok kihasználatlanságát valószínűsítik egyértelműen, ugyanakkor hiányzik a pénzszerzés, forrásteremtés tervezése. A megkérdezettek többsége belátja, hogy a sikerhez innováció és szakmai kompetencia szükséges, viszont nem feltételezik, hogy ez jellemző lenne a jövőben a megyei kulturális élet szereplőire. (Balló, 2008)

3.3.5. Sajtóelemzés: Kulturális jellegű újságcikkek a Hargita Népe napilapban

A térségi média az 1989-as fordulat első időszakától máig intenzíven és nagy érdeklődéssel fordul a kulturális események, a kulturális intézmények munkája irányába. Okkal lehet azt mondani, hogy a média (különösen a térségi sajtó, de a regionális és helyi tévéadások, rádióadók is) önzetlenül és gyakran foglakoztak a kultúrával. A térségi médiának a térségi kulturális élet eseményhalmaza jelentette azt a folyamatosan rendelkezésre álló, változatos, a média fogyasztói szemszögéből is fontosnak tartott eseményanyagot, amelyből rendszeresen és könnyen lehetett médiaanyagokat gyártani.

Ez az önzetlenül és folyamatosan végzett reklámozó szerep kétségkívül nagymértékben közrejátszott abban, hogy igen sok kulturális esemény, intézmény és személyi szereplő ismertséget szerezzen, reklámjellelű befektetések nélkül jelentős közéleti legitimitást nyerjen. A KAM keretében végzett kutatások adatai szerint a térségi média másfél évtized alatt több mint ezer térségi ünnepi eseményről adott hírt, s nem egyről többször is. Ugyanez mondható el több mint ezer szimbolikus jelképállítási helyről is (szimbolikus térfoglalás). A kulturális intézmények és események prezentációjával Ferencz Angéla foglalkozott alaposabban most készülő PhD disszertációja keretében, amelynek tartalmi bemutatása – a munka mértékénél és jellegénél fogva – túllép jelen bemutatás keretein. Benes Sarolta, a csíkszeredai HMKK munkatársa a Hargita Népe napilap egy évfolyamának ilyen vonatkozású repertóriumát készítette el. A hetente hatszor megjelenő napilap egy év alatt több mint 2100 kisebb-nagyobb kulturális anyagot közölt (beleértve a híryananyagokat is). Ennek az anyagnak az elemzése jól érzékelhetően jelzi azt, hogy a térségi médiában milyen kép alakult ki a térségi kultúráról. Ez a kép – a cikkek száma, tartalmi és formai sokfélesége révén nem csupán hírt ad, hanem egy széles hatáskörű, soktényezős társadalmi eseménysor társadalmi szerepét és legitimitását is hatékonyan termeli.

A kutatás előzményeként szolgált a jelen tanulmányban is felvázolt kutatás, amely a térségi kulturális intézmények, szervezetek képzési és információs igényeire irányult. A 2005-ben elvégzett kutatás eredményei szerint a térségi kulturális szereplők számára a legfontosabb hírforrást az írott sajtó jelenti. Ez a következtetés további kutatási kérdések megfogalmazásához vezetett: hogyan jelennek meg a kultúrával kapcsolatos témák és információk a Hargita Népe megyei napilapban, hogyan jellemezhető a kulturális jellegű tájékoztatás a helyi sajtóban? Benes Sarolta a tartalomelemzés módszerével vizsgálta a napilap 2005-ös évfolyamának teljes egészét. Az elemzés eredményei szerint a vizsgált cikkek többsége hír jellegű, ezért méretüket tekintve rövidek, a legszükségesebb

tájékoztatásokat tartalmazzák a térségben történő eseményekről, pontos helyszínt és időpontot megjelölve. Gyakori az utólagos hír jellegű beszámoló is a már bekövetkezett eseményekről. Az eredmények alapján a kutató megállapította, hogy a kulturális jellegű információk nem hiányoznak a vizsgált sajtóból, viszont a közölt újságcikkek valóban többnyire kulturális események, rendezvényekről való tájékoztatást tartalmaznak. (Benes, 2008)

3.4. Egyéb, a térségi identitásépítéssel és a térségi versenyképességgel kapcsolatba hozható kultúrakutatások

3.4.1. Ünnepek, jelképek mint kulturális erőforrások

A KAM keretében az elmúlt évtized folyamán több olyan kutatás és adatbázis-építés zajlott, amelyeknek bevallott vagy nem tudatosan vállalt célja a térségi kulturális „erőforrások” számbavétele és rendszerezése volt. E cél érdekében két nagyobb léptékű és egy mikoregionális program szerveződött.

Az első ilyen komplex kutatás 1999-ben zajlott (Támogató az OKTK), és a térség 1989-1998 közti szimbolikus-ünnepi eseményeit vette számba. A program eredményeként 998 térségi ünnepi esemény alapparamétereit rögzítettük, ugyanakkor 1847 újságcikk alapján vizsgáltuk ezeknek az eseményeknek a médiabeli prezentációját. A kutatáshoz kapcsolódó elemző és esettanulmányok külön kötetben jelentek meg (Bodó 2004). A kutatás elsősorban arra kereste a választ, hogy az ünnepi események milyen szerepet játszottak a térségi identitás építésében. Ugyanakkor az ünnepi események száma, jellege, térségi megoszlása és egy sor más tényező rendkívül hasznos kiindulópontot jelent térségi vagy kisebb léptékű kultúragazdasági programok kidolgozása számára. Ennek jelzése érdekében mellékletben illusztrációs anyagot csatoltunk jelen összefoglalóhoz.

A második hasonló jellegű kutatás a térségi szakrális/jelképes helyeket vette számba (Regionális etnikai jelképtár, OKTK program). A program 1334 elemet tartalmazó adatbázis született azon fizikai helyekről, amelyekhez a térségben valamilyen szakrális-jelképes helybe élés, értelmezés kapcsolódik, vagy pedig ennek látható tárgyi jele van. Ez a kutatás már nagy hangsúllyal vetette fel a kultúragazdasági megközelítés egyik legfontosabb kérdését, nevezetesen azt, hogy az adott szimbolikus-szakrális hely milyen módon és milyen mértékben képezi részét a szűkebb-tágabb közösségi identitásnak. Jellemző példa a nyilvános térben (utcán, útkereszteződésben) lévő kereszték helyzete, amelyekhez korábban kivétel nélkül valamilyen cselekvéssor kapcsolódott, ma azonban már csak helyszíni kutatással lehet kideríteni azt, hogy melyikhez milyen módon kapcsolódik a helyi vagy még kisebb léptékű közösség. Ebben az értelemben a kutatás csak a „potenciális” szakrális-szimbolikus helyek gyűjteményét adja.

Ezek az adattárak fontos kiindulópontokat jelenthetnek olyan kutatások számára, amelyek a kultúragazdaság szemszögéből fogják feltárni a térség tág értelemben felfogott kulturális tartalékait.

3.4.2. Lokális identitás kutatás

A KAM keretében indított kutatás indoka az volt, hogy információkat nyerjünk a lokális léptékű közösségi identitások helyzetéről és alakulásáról. A témával való foglalkozás mellett több érv is szól. Az egyik a lokális identitásszerkezeteknek a helyi fejlesztésben játszott hangsúlyos szerepére vonatkozik. A másik fontos vonatkozás több szálon is a nemzeti identitás alakuláshoz kapcsolódik: a lokális identitás megerősödésével kapcsolatos folyamatokban sok esetben hangsúlyos szerepet játszanak a magyar nemzeti identitáshoz kapcsolódó elemek. A lokális léptékű struktúrának a nemzeti identitásszerkezethez való kapcsolódása olyan folyamat, amely az utóbbi két évtizedben új módokat, magatartásformákat termelt ki. Arra törekedtünk, hogy néhány térségi település példáján részletesen térképezzük fel azt a folyamatot, majd ezen ismeretek birtokában dolgozzuk ki egy több régióra kiterjedő, tényfeltáró és összehasonlító kutatás szemléleti-módszertani alapjait. A kutatás eredményei önálló kötetben kerülnek publikálásra. Ebben a témakörben szakmai összeállítás is készült a Sikeres Székelyföld Fórumsorozat számára.

3.4.3. Szimbolikus térfoglalás

A kulturális komponensek térségi identitásépítésben játszott szerepéhez egész sor olyan elemzés kapcsolódik, amelyekben a szimbolikus térhasználat 1989 előtti és 1989 utáni eseményeit, folyamatait elemeztük. Ezek az anyagok önálló kiadványokban jelentek meg, több kötetben (lásd ezzel kapcsolatban: Bodó J. szerk. *Miénk a tér? Szimbolikus térhasználat a székelyföldi régióban*. Helyzet Könyvek, Pro-Print Kiadó 2000, Biró A.Z. – Bodó. J. szerk. *Nyilvánosság – szimbólum – társadalom*. Státus Kiadó, 2010). Az ilyen elemzések száma az utóbbi időszakban folyamatosan gyarazik, az EMTE Sapientia társadalomtudomány szakos hallgatói egy tucatnyi lokális elemzést készítettek az ünneplési gyakorlat, a szimbolikus térhasználat témaköréből. Ezek az elemzések már olyan megközelítést képviselnek, amelyek az identitás építési folyamatok elemzésének módszertanát következetesen alkalmazzák, ezért szakmai eredményeik közvetlenül használhatók lesznek a kulturális stratégia elkészítésének folyamatában. Az anyagok egyéb csoportja a KAB Alkalmazott Társadalomtudományi Szakbizottság könyvsorozata 3 kiadványában (2008, 2009, 2011) jelent meg, nagyobb része még csak kéziratban érhető el. Ebben a témakörben szakmai összeállítás is készült a Sikeres Székelyföld Fórumsorozat számára.

3.4.4. Kultúragazdasági megközelítés

Az adatbázisok és jelképtárak térségi kultúragazdasági hasznosítása érdekében fontos lépést jelent a sóvidéki térségben készített, kifejezetten a kultúragazdasági megközelítést előtérbe helyező tényfeltáró munka (Bíró Z. Z. 2005 kézirat). Ez a kutatási anyag mintegy előrevetíti a további tennivalókat, ugyanakkor jelzi azt, hogy a térségi kulturális erőforrások mennyisége jóval nagyobb mint ahogyan azt gondolnánk, és jóval tágabb körben kell meghúzni az erőforráskészlet határát, mint ahogyan azt az eddigi, alapvetően művelődésszociológiai és muzeális szempontokat előtérbe helyező számbavételek tették. Az alábbi szövegrészlet jól jelzi azt, hogy az endogén kulturális kapacitások feltérképezésében hogyan, merre kell tovább haladni. Ugyanakkor arra is felhívja a figyelmet, hogy különbséget kell tenni egyfelől a térségi/lokális identitásban jelen lévő kulturális erőforráskészlet, másfelől pedig a térségi/lokális identitásba bevihető kulturális erőforráskészlet között. Ez már hangsúlyosan veti fel a kultúra és a fejlesztéspolitika összefüggésének kérdését, amelyet azonban ebben a térségi helyzetelemzésben nem kívánunk tárgyalni, mert ilyen jellegű kutatási eredmények a fentebb idézett kezdeményezésen túl egyelőre a térségben nincsenek. Úgy gondoljuk viszont, hogy amennyiben a megye más térségeiben (Csík, Gyergyó, Udvarhely, Maroshévíz és környéke) végeznénk hasonló kutatásokat, azok hasonló eredményeket hoznának.

3.4.5. A Hargita Megyei Kulturális Központ dokumentáló és adatbázisépítő munkája

A HMKK több éve tudatosan törekszik a megyei kulturális rendszer működésének dokumentálására, adatbázisok építésére, kutatások végzésére. Ide sorolhatók azok a nem kifejezetten szakmai jellegű adatbázis építési kísérletek is, amelyek a térségi (vagy ennél kisebb léptékű) kultúrházak adatszerű számbavételére törekedtek, illetve amelyek a kulturális események regiszterét igyekeztek összeállítani évről évre. Ezek a kísérletek általában megyei léptékben zajlottak és igen fontos adalékokat tartalmaznak a térség kulturális intézményeinek, eseményeinek majdan megírható „társadalomtörténete” számára. Jellemző és modell jellegű példa ezen téren a **csíki térségben végzett anyaggyűjtés**. Hargita Megyei Kulturális Központ munkatársai a 2009-es év folyamán ismételten adatokat gyűjtöttek, ezúttal a csíki térség kultúrházaira és közművelődési életére vonatkozóan. Ennek során 47 kultúrházról és a helyi kulturális életről gyűjtöttek részletes adatokat 38 kultúráért felelős személytől, a civil szervezeteket képviselő személyektől, a teleházakért, tájházakért felelős személyektől és a

helyi önkormányzatok képviselőitől. Kutatott témakörök: Humán erőforrás, A kultúrházak infrastrukturális állapota és funkciói, A helyi önkormányzatok kulturális tevékenysége, Tájházak, Teleházak. Civil szervezetek, csoportok.

Ebbe a feladatkörbe sorolható a megyei kulturális jellegű támogatások nyilvántartása, illetve szakmai elemzése is. Erről a HMKK keretében Balló Beáta készített elemzést (A Hargita Megye Tanácsa által 2003-2007 évben támogatott pályázatok statisztikái, In: Biró A. Zoltán (szerk.): Változó térség– Szociológiai és antropológiai elemzések, Alutus kiadó, Csíkszereda, 2008). A tanulmány a vizsgált pályázati rendszerről, annak szerepéről, ugyanakkor hiányosságairól kínál szakszerű tájékoztatást; képet alkot a megyei kulturális szereplők pályázási gyakorlatáról.

3.4.6. Kulturális képzés

Sajátos színfoltot jelent az intézményi működésben a HMKK kulturális menedzserképzési programja. Ez a program egyidőben lépett fel a szakmai utánpótlás és az igényes szakmai ismeretterjesztés igényével. Az intézmény a képzés anyagát önálló kötetben adta ki, amely fontos lépést jelenthet a kultúra rendszeréhez való viszonyulás fokozatos megváltoztatásában (Biró A. Zoltán – Bodó Julianna (szerk.), Kultúra – Térség –Szaktudás, Hargita Megyei Kulturális Központ- Alutus kiadó, Csíkszereda, 2006). A 2006-ban publikált kötet elsősorban a rurális térségben dolgozó kulturális menedzserek számára készült. Kiemelten fontos témái: kultúraelmélet, kommunikációelmélet, tömegkommunikáció, információs társadalom, helyi és térségi fejlesztés, európai uniós kultúrpolitika, a kulturális intézmények létrehozására, szervezésére, vezetésére vonatkozó ismeretek, társadalomismereti alapfogalmak, társadalomkutatási módszerek és technikák, projektszemlélet és projektnyelvezet, forrásbevonás, tárgyalási technikák, médiakapcsolatok.

3.4.7. Fejlesztéspolitikai anyagok és szakmai rendezvények

A 2000-es évek fordulóján több térségi fejlesztéspolitikai rendezvényre került sor, amelyek keretében közel egy tucatnyi előadás (majd konferenciapublikáció) foglalkozott a térség kulturális potenciáljával, részint bemutatás, részint fejlesztéspolitikai javaslatok formájában. Ezek a megközelítések elsősorban lehetőségeket és igényeket fogalmaztak meg, egész sor javaslat kíséretében, inkább egyfajta szakmai ismeretterjesztés formájában, szemlélteti a fordulat ösztönzése érdekében. Az akkori időszak megyei fejlesztéspolitikai

kontextusa és gyakorlata, valamint a finanszírozási gyakorlat nem tette lehetővé az elképzelések gyakorlattá formálását. Egyik jellemző példa Ferencz Angéla elemzése (A kulturális örökség védelme, a kulturális ipar alapjai, In: Horváth Gyula (szerk.): A Kárpát-medence régiói 1. – Székelyföld, Magyar Tudományos Akadémia Regionális Kutatások Központja - Dialóg Campus kiadó, Budapest-Pécs, 2003.), amely tartalmazza mindazokat a szakmai kiindulópontokat, amelyekkel egy térség kulturális fejlesztése keretében foglalkozni kell. Azonban csak az EU csatlakozás mentén indult be az a fajta lokális, mikroregionális, megyei léptékű fejlesztéspolitikai gyakorlat (stratégiakészítés, lehívható forrásokhoz kapcsolt nagyobb volumenű projekt tervezés és kivitelezése stb.) amely az ilyen jellegű szemlélet és gyakorlat térségi meghonosodását egyáltalán lehetővé tette. Hasonló kontextusban született a Biró A. Zoltán stratégiai javaslatcsomagja is, amely egy térségi kulturális szolgáltató centrum kialakítására vonatkozott (Regionális hálózati modellek kialakítása az erdélyi magyar közművelődési – kulturális intézmények számára, In: Biró A. Zoltán – Csomortáni Erika (szerk.): Kultúra – Térség – Jövőkép – Székelyföldi kultúrakutatások, Alutus Kiadó, Csíkszereda, 2008).

Tényleges változást ezen a téren az integrált fejlesztési stratégia készítés térségi elterjedése hozott, ennek folyamányaként ma már minden lokális vagy térségi stratégiai dokumentumban helyet kap a kulturális értékek számbavétele, s esetenként megjelennek a kifejezetten kulturális tartalmú stratégiai célkitűzések is. A folyamat erejét jelzi, hogy mára eljutottunk a megyei kulturális stratégia elkészítésének igényéig.

4. Funkcionális elemzés

A. A megyei kulturális rendszerről egyértelműen állítható, hogy a térség földrajzi területéhez, településsűrűségéhez és lakosságához mérten **jelentős számú intézményi és esemény jellegű összetevőt tartalmaz, ugyanakkor egyértelműen működőképesnek nevezhető.** Ez a kijelentés az intézményekre, a szervezetekre, az eseményekre és a folyamatokra egyaránt érvényes. Fejlesztéspolitikai szempontból mindenképpen pozitív kiindulópontként kell kezelnünk a kulturális élet összetevőinek jelentékeny számát, sokféleségét, s nem utolsósorban azt a jellemzőt, hogy ezt a dimenziót dinamika jellemzi (újabb és újabb összetevők jelennek meg, meglévők változnak).

B. Az elemzési anyagok egyértelműen jelzik **a kulturális rendszer pontszerű felépítését és pontszerű működését.** Ez azt jelenti, hogy sok, egyenként önálló pályán mozgó entitás van, amelyek sem szervezetileg, sem funkcionális szempontból nem kapcsolódnak össze, s nyilván nem is hangolódnak össze. Kis túlzással azt lehet mondani, hogy ahány intézmény, ahány esemény, ahány kulturális szereplő annyi önálló szervezeti és működési pálya. A közös referencia keretet ebben a térségben a kulturális intézmények és folyamatok számára a nemzetiségi-ideológiai háttér adja. Ez fontos abban az értelemben, hogy a legkülönbözőbb helyzetekben és a legkülönbözőbb módokon segít az önértelmezésben és az önértékelésben, eligazít a közvetlen saját társadalmi vagy intézményi környezetben, legitimitást ad a szervezetnek, a felvállalt társadalmi szerepnek és a szervezetben dolgozóknak.

C. Ami viszont nagyon fontos hiányosság: ez az önálló pálya, mint szervezeti és működési modell a térségben mozgó sok-sok egyéni pályán mozgó entitás számára nem tud semmilyen egyéb hasznos referenciakeretet létrehozni és működtetni. Ílymódon ennek az intézmény halomnak **nincsen érdembeni belső struktúratere mtő képessége!** Sőt azt lehet mondani, az egyéni működési mód az adott szervezetet „védi” attól, hogy fontos, pragmatikus referenciakeretekkel, s ezen keresztül más szervezetekkel, más eseményekkel teremtsen kapcsolatot. Ehelyett még közvetlen intézményi környezetében is az individualizált kapcsolatokat helyezi előtérbe.

D. A kulturális rendszer pontszerű fölépítéséből és működéséből vezethetők le az olyan pozitívumok is, mint a formális és nem formális intézmények nagy száma, illetve az újabb és

újabb intézmények létrehozására irányuló törekvés. Továbbá a pontszerű fölépítődés és működés **következménye a funkcionális heterogenitás**, a működés változékonysága is. Ez tulajdonképpen azt jelenti, hogy nem csupán a kialakult intézmények járják a „maguk külön útját”, hanem maguk az intézményesedési folyamatok (szerveződési igények megjelenése, informális szervezetek létrejötte, a formalizálódás különféle lépcsőfokainak bejárása stb.) is – az esetek döntő többségében sajátos egyéni utak és módzatok révén zajlanak. A társadalmi igények és célok intézménnyé való kristályosodása rendszerint nem modellszerű vagy kipróbált pályákat követ, hanem rendszerint valamilyen egyedi utat, és a szerveződésnek, szerepvállalásnak ez az egyedisége óhatatlanul belekódolódik a kialakult szervezet struktúrájába, működési módjába. A térség működési modelljénél maradva egy szakmai párhuzammal lehet a legjobban megvilágítani: a térségben kialakult kulturális szerveződések ahhoz hasonlóak, ahogyan az önellátó háztartások kialakulnak és működnek. Ami azt jelenti, hogy a kialakult és működő szervezetek között nagyon sok a tartalmi, formai hasonlóság, de mindez magas fokú és tudatos individualizációval társul. Az egyéni működési pálya szuverenitásának gyakorlása fontosabb, mint a szerepmegosztásos vagy funkciómegosztásos kooperáció. Az önálló individuumok szükség esetén (mértékkel, mint egymás határait tiszteletben tartó identitások) kooperálhatnak, de a kooperáció ne vezessen függőséget eredményező összekapcsolódásokhoz.

E. A létrejövési és működési pályák hangsúlyos individualizációja egy sor negatív jellemzőt is magyaráz. Elsősorban azt, hogy a szervezeti struktúrák többsége kizárólag a saját erőforrásaiból gazdálkodik, mindig csak addig nyújtózik, ameddig a takarója ér. Ez többek között azt jelenti, hogy az adott szervezet rendszerint nem profitál (nem profitálhat) azokból a szerveződési, működési tapasztalatokból, amelyeket mások alkalmaznak. Nincsen olyan közös tudás vagy tapasztalat, amely minden szervezetnek „vagyon” (közös tudása) lenne, és amelyből mindenki a maga során szabadon meríthetne. **Minden intézmény csak olyan mértékben formalizálódik, amilyen mértékben ezt saját tartalékai (tudása, erőforrásai, szervezeti kultúrája stb.) ezt lehetővé teszi.** Ez érvényes az intézményi tagok tanulására (professzionizálódás), a kapcsolatteremtési kultúrára, a forrásbevonásra és sok más területre. Nem véletlen, hogy a térségi kulturális intézmények nagy részének komoly gondjai vannak az arculatteremtéssel, a marketinggel, a szervezéssel. S ami talán a legfontosabb: gondok vannak a saját fejlesztési lehetőségek felmérésével és kihasználásával.

F. Ebben a térségben a **kulturális intézményhalmoz működésének legfontosabb jellemzői** (úgy az előnyök, mint a hiányosságok) **a pontszerű termelőds-, és a pontszerű működés modelljéből adódnak.** Nem lehet (s talán egyelőre nem is érdemes) más magatartási vagy működési elvárásokat megfogalmazni a térségi kulturális szereplőkkel szemben– legyen szó tanulásról, forrásszerzésről, marketingről vagy bármi másról-, mint ami a pontszerű működési modellből levezethető. Ez a működési mód meghatározza azt, hogy a térségi kulturális szereplők mit tartanak lehetségesnek, fontosnak, szükségesnek és azt is, hogy mit nem. A saját működési modellből le nem vezethető, azzal össze nem kapcsolható fejlesztési vagy egyéb javaslatok számára csak akkor nyílhat esély, ha maga a pontszerű működési modell a térségi kulturális intézmények nagyobb részében módosul.

G. A **kulturális intézmények, rendezvények, programok elfogadottsága, társadalmi támogatottsága az esetek túlnyomó többségében magas.** Érvényes ez a kijelentés az ünnepjellegű kiemelt rendezvényekre, a települések reprezentatív eseményeire, de érvényes a színházi előadásokra, kiállítás megnyitókra, koncertekre is. A társadalmi elfogadottság kimutatható az események látogatottságában, illetve az eseményekről való hétköznapi vélekedésben egyaránt. Ez az állítás természetesen többféle szemszögből is vitatható. Fölvethető az a kérdés, hogy az egyes rendezvények vagy események milyen kulturális/esztétikai értéket képviselnek, milyen gyakoriak, létrehozásuk mennyibe kerül és a beruházás milyen viszonyban áll a részvételi adatokkal stb. Úgy gondoljuk, hogy ezeket a kérdéseket szakmai elemzések, helyzetfeltáró vizsgálatok keretében mindenképpen érdemes lenne fölteni, hiszen az így nyerhető válaszok a kulturális intézmények és a térség tényleges kapcsolatáról közölhetnének nagyon hasznos információkat. Mindezek hiányában elfogadhatjuk azt, hogy a rendezvényeken való jelenlét magas aránya, illetve a támogató jellegű közvélekedés önmagában is olyan pozitív tény, amely a térségi intézmények munkájának további fejlesztésével foglalkozók számára fölhasználható kiindulópontot jelent

H. A rendezvények és események mennyiségi mutatókban kifejezhető támogatását részletesebben is elemezni kell, amennyiben a kulturális rendszer és a lakosság tényleges kapcsolata, illetve a kulturális rendszer elemeinek térségi beágyazottsága érdekel bennünket. Empirikusan az figyelhető meg, hogy a kulturális intézmények munkájával, az egyes eseményekkel kapcsolatos közkeletű értelmezése és vélemények efémer jellegűek, rövid életűek, közvetlenül az események lefutásához kapcsolódnak, és csak néhány domináns jegyre összeponosítanak. Nem az intézmények egészére, egy tevékenységi forma egészére

utalnak, hanem az éppen soros esemény egy-két olyan elemére, amelyek a beszélő személyes elvárásai, érdekei szempontjából fontosnak mutatkoznak. Indoklásként a pillanatnyi siker, a látványosság valamelyik eleme, a különösség valamilyen hordozója kerül előtérbe. Ezek a rövid lefutású, felfokozott értékelések a tömegkultúra-effektusra emlékeztetnek, arra a magatartásra, amikor a fogyasztás pillanatnyi hatása, mint egyéni pozitív élmény gyors megerősítést kér a közvetlen környezettől, s a rövid és gyors visszacsatolások révén maga a részvétel (a fogyasztás) helyzete legitimálódik.

Ez az értékelési gyakorlat nyilván fontos közösségi támogatást jelent, de látnunk kell azt, hogy pillanatnyisága, érzelmi tartalma és felszínessége miatt nem igazán alkalmas arra, hogy a kulturális intézmény vagy esemény és a releváns társadalmi környezet közti mélyebb, termékenyebb összekapcsolódásnak keretet adjon, nem igazán vezet támogató társadalmi háttér megszerveződéséhez. Ezek a pillanatnyi és efemer azonosulások nagyon fontosak a maguk nemében, de a kulturális intézményeknek és eseményeknek ennél jóval mélyebben kellene gyökerezniük közvetlen társadalmi környezetükben, a helyi társadalmi szereplőkkel való kapcsolatnak ennél jóval összetettebbnek, tagoltabbnak és termékenyebbnek kellene lennie. A tömegkultúra modelljére emlékeztető befogadási gyakorlat arra enged következtetni, hogy a társadalmi szereplők inkább pillanatnyi szolgáltatásként tekintenek az adott intézmény működésére (mint a tévéműsorra), s nem olyan közösségi tevékenységi formára, amely egyidőben az adott közösség működésének megjelenési módja is.

Az intézmények és az események működési módjának ilyen téren való „tömegkulturalizálódása” évről-évre erősödő jelenség. Nem véletlen, hogy a térségben általában arra törekszünk, hogy egyre több esemény legyen, az ismétlődő események dimenziója fokozaton növekedjen, minél többen vegyenek részt az eseményeken és lehetőleg minden visszajelzés pozitív legyen. Ebben a folyamatban az intézmény, illetve az esemény és társadalmi környezete– paradox módon– funkcionális értelemben egyre jobban eltávolodik egymástól.

A fentiekben bemutatott gyakorlat előtérbe kerülése térségi fejlesztéspolitikai elgondolások számára két szempontból is kedvezőtlen. Az események belső szerkezetében bekövetkező „technicizálódás”, „tömegkultúrásodás” révén jelentős mértékben csökken az a szerep, amelyet az ilyen kulturális események a helyi, térségi identitás építésében játszhatnak. Pontosan az a szerep csökken, nevezetesen a térségi identifikációs folyamatokban való szerepvállalás, amelynek legfontosabb aktora éppen a kulturális rendszer lehetne. Ugyanakkor ez a folyamat az eseti jelleg okán- a kulturális rendszer elemeit nem összekapcsolja, hanem inkább elszigeteli az egyéb rendszerekkel való szerkezeti együttműködéstől, s így nem növeli,

hanem éppen csökkenti azt a szerepet, amelyet a kulturális rendszer a térségi modernizációban játszhatna.

I. Csupán jelzésszerűen utalunk a média szerepére (Ezzel a témával részletesen foglalkozott Ferencz Angéla a PhD dolgozata keretében). A média szerepe egyértelműen pozitív abban az értelemben, hogy minden kulturális intézményről és eseményről hírt ad, ha kell többször is, és a híradás gyakorlatilag mindig pozitív. A médiaanyagokban, mint prezentációs és értékelő célzatú diszkurzív formákban azonban ugyanazt a befogadói magatartást látjuk, mint a közkeletű vélekedések nagy részében. Azonnal reagálni, a lehető legjobbat mondani az intézményről vagy eseményről, kiemelni a méretet, a látványt, a rendkívüliséget előtérbe hozó elemeket és az egészet egy nap alatt elfelejteni, mert jön a másik intézmény, a másik esemény újabb túlfűtött értékeléssel. Nem véletlen, hogy ebből a bemutatási gyakorlatból gyakorlatilag teljes mértékben hiányzik a kritika, az adott esemény vagy intézmény társadalmi szerepének bármiféle analízise. Természetesen a prezentációs szerep ebben a formájában is pozitív, hiszen az intézmények és az események saját erejükből nem tudnák megoldani a média által fölkinált reklámot, s még csak fizetniük sem kell az egészért.

Azonban látnunk kell azt – akárcsak a hétköznapi vélekedések esetében –, hogy **ez a gyakorlat tulajdonképpen csak arra jó, hogy legitimálja az intézményeket és eseményeket, minden szelekció, mérlegelés, osztályozás nélkül.** Mindebben nem csupán az a probléma, hogy a sok egymás után következő legitimációs kísérlet részben vagy teljesen kioltja egymást. Fontosabbnak tűnik az, hogy ezúttal is elmarad az intézmények/események és releváns társadalmi környezetük tényleges funkcionális egymáshoz kapcsolódása, s pontosan az a típusú, szélesebb körű társadalmi beágyazódás marad beteljesítetlen, amelyre a média – bevallása szerint– a bemutatások révén törekedni szeretne.

J. A kulturális rendszer elemei egyelőre csekély és esetleges szerepet játszanak a fejlesztési elképzelésekben és a tényleges fejlesztési programokban. Az önmaguk útját járó, többségében individualizálódott kulturális intézmények, szervezetek és folyamatok a maguk önfenntartó, rövid távon legitimitást kereső beállítódásaival és törekvéseivel eleve nem lehetnek fejlesztéspolitikai elképzelések és programok integráns részei. Fölépítésük módja és működésük logikája nem társadalmi részvételre, partnerségre való. Nem kedvelik a szerkezeti-funkcionális illeszkedést, a szerepmegosztást, a nagyobb léptékű és szerepleosztáson és felelősségen alapuló kooperációs mintákat. Ezt a szerkezeti és funkcionális alapú szerepvállalási korlátot mindenképpen tudomásul kell venni, ha ezeknek az

intézményeknek a további fejlődési lehetőségeit, vagy a tágabb körű fejlesztési programokban való szerepvállalási lehetőségeit elemezzük. A továbblépési, az együttműködési nehézségeket gyakran érzékeljük, de többnyire a kulturális intézményekben dolgozók személyi adottságaival, a szakmai ismeretek alacsony szintjével, a képzettség hiányával hozzuk összefüggésbe. Nyilván ez utóbbiakról is sok esetben szó van, s a rövid távú és korlátozott léptékű (vagy akár a hiányzó) fejlesztési lépésekért sok esetben maguk az intézményeket működtetők is felelősek. **A térségi fejlesztéssel és a kooperációval kapcsolatos fékező tényezők azonban a térségi kulturális intézmény-, folyamat halmaz kialakulási és működési szerkezetébe is mélyen bele vannak kódolva.**

* * *

A kulturális rendszer funkcionális jellemzése egyértelműen jelzi azt, hogy a megyei (térségi) kulturális „problémakör” kezelése átgondolt és összehangolt megközelítést, stratégia szemléletű kezelést kíván. Ezt indokolja az intézmények működésének magas fokú individualizáltsága és efemer jellege, a térségi kulturális elit szakmai és pozícióbeli bizonytalansága, a térségi kulturális folyamatok szisztematikus nyomon követésének hiánya és természetesen annak az igen jelentős intézményi potenciálnak és térségi kulturális erőforráskészletnek a térség érdekében való „hasznosítása”, amely ma a lehetségesnél jóval alacsonyabb határfokon működik. Azt természetesen nem mondhatjuk, hogy a térségi intézmények és folyamatok ma látható sokfélesége, sokirányúsága, törekenysége és kiszolgáltatottsága ne tartalmazna egész sor hasznos és eredményes komponenst is. A kutatási anyagok alapján azt semmiképpen nem javasolnánk, hogy ezt az intézmény halmazt és működési gyakorlatot valamiféle centralizált rendszerbe kellene belekényszeríteni, bármilyen hatékony legyen is az.

A kulturális rendszer elemeire ma jellemző egyfelől a sérülékenység, a változó működési színvonal, a személyfüggőség, a rövid távú tervezés, a professzionalizálódás alacsony szintje. Másfelől viszont jellemző a kísérletezési kedv, a sok kölcsönös perszónális (nem intézményesített) segítség és közösségi összefogás, az alkalmazkodási képesség, a személyes feladatvállalások sokasága, a magas affektív tartalom. A sokelemű, komplex kulturális rendszer fölépítésében és működési módjában egyaránt sokféle és sokirányú, ez azonban igaz a társadalmi hasznosságra, a működési hatékonyságra, a térségi identitásépítésben és a térségi modernizációban való szerepvállalásra is.

Ugyanakkor jelezniük kell, hogy néhány fontos területen nem állnak rendelkezésünkre olyan vizsgálatok, amelyek lehetővé tennék a rendszer funkcionális elemzését. Ugyanakkor a helyzetelemzési munka végzésére rövid időkeret állt rendelkezésünkre, csak a már elvégzett nagyszámú kutatás és elemzés feldolgozását és értékelését tette lehetővé, újabb elemzések elvégzését nem. Ezt a további elemzési munkát a stratégiakészítés folyamatának első időszakában mindenképpen célszerű elvégezni. Fontos és elemzésre váró területek az alábbiak: a rendszer termékeinek elemzése és értékelése, a szolgáltatások elemzése és értékelése, a PR-reklám tevékenységek elemzése és értékelése, a web alapú megjelenítések elemzése és értékelése, az adatbázis építések helyzete és értékelése, a fontosabb szektorális elemzések elvégzése (pl. képzés).

5. A stratégiai célokhoz kapcsolt helyzetértékelés

A következőben röviden összefoglaljuk a kulturális rendszer azon jellemzőit, amelyek közvetlenül kapcsolódnak a térségi identitásépítési folyamatokhoz, illetve a térségi modernizációs folyamatokhoz. Ezek a helyzetértékelési megjegyzések szintén vitára bocsátandók, de nem csupán a kulturális rendszer meghatározó szereplői körében, hanem mindazok bevonásával, akik a térségi identifikációs folyamatok és a térségi modernizációs folyamatok terén szakmai ismeretekkel rendelkeznek. Célunk az, hogy a helyzetértékelésben megfogalmazott észrevételek, elemzések vitája nyomán a stratégia-készítési folyamatban megtaláljuk azokat a cselekvési irányokat és programcsomagokat, amelyek a kulturális rendszert ebbe a két alapvető térségi folyamatba jobban bekapcsolják.

A térségi identifikációs folyamat jellegét és mai helyzetét illetően egész sor szakmai elemzés készült (szimbolikus térhasználat elemzések, lokális és regionális identitásépítési folyamatok elemzése, adatbázisok készültek, ezzel a témakörrel kapcsolatban előkészítés alatt áll egy szakmai rendezvény a Sikeres Székelyföld Fórumsorozat keretében, elkészült a munkaanyag is). Ezeket a szakmai munkákat a kutatásokat áttekintő részben utalásszerűen bemutattuk. A térségi modernizáció helyzetével, folyamatával kapcsolatban szintén egész sor elemzés és projekt készült, jelentős számú olyan szakember van, akiket majd a stratégiakészítési folyamatba be lehet vonni.

5.1. Identitástermelő szerepek

A kultúra rendszerének elemei (kulturális értékek, szervezetek, események, személyek) az 1989 utáni időszakban nagy mennyiségben vállalnak részt a lokális, regionális identitásépítési folyamatokban, anélkül, hogy ez a részvétel ténye és a szerepvállalás módja programszerű identitásépítésként tudatosulna. Ez alapvetően azért van így, mert a térségben az identitásépítéshez kapcsolható tevékenységek alapvetően az 1989 utáni etnikai és lokális rehabilitációs folyamatokhoz, valamint az ezeket reprezentáló politikai akciókhoz kapcsolódnak. A lokális vagy regionális léptékű identitásépítés fejlesztéspolitikai, közösségépítési vonatkozású fogalmkészlete és módszertana a térségben nem ismeretes.

Identitásépítés zajlik sokféle módon, sok alkalommal, ezekben sok kulturális elem kerül felhasználásra, de a diszkurzív gyakorlat ezeket az eseményeket az etnikai reprezentáció és/vagy politikai megmutatkozás dimenziójába sorolja be. Ezért társadalomépítő, lokális vagy

nagyobb léptékű identitástermelő szerepük inkább implicit jellegű, rövid lefutású, inkább érzelmi mint tudatos termék, s ami a legfontosabb: az egyes események nem kapcsolódnak össze, nem épülnek egymásra. A sok esemény nem definiálódik olyan folyamatként, amelynek a társadalmi szereplők számára célja, iránya és értelmezhető társadalmi funkciója van. Mindez tulajdonképpen annyit jelent, hogy a kultúra rendszeréhez tartozó elemek identitástermelő potenciálja – a gyakori felhasználás mellett is – csak nagyon kis mértékben kerül hasznosításra.

5.2. Térségi modernizációs szerepek

A kultúra rendszerének térségi modernizációs szerepvállalása ma elhanyagolható mértékű. Periferikus helyzetű térségben társadalmi modernizáción általában azt az igényt és azt a folyamatot értjük, amelynek mentén és amelynek keretében a társadalmi szereplők felkészülhetnek a makro (globális) folyamatok kihívásaira, versenyképességüket fokozódik, miközben a térséghez való kapcsolódásuk részben vagy egészében megmarad. Jelentheti ez a személyi vagy szakmai kompetenciák fejlesztését, a tartalmi újításokat, az információszerzést, a professzionizálódást, az intézményesülés technikáinak tanulását, a kapcsolatok menedzsmentjét, a kooperációk tanulását, a megmutatkozás hatékony módozatait és sok más egyebet.

A kultúra rendszerének elemei (intézmények, események, programok, stb.) az esetek döntő többségében inkább a vidéki világ léptékéhez, érték és normarendszeréhez kapcsolódó, jó értelemben vett belterjességet, a sajátnak érzett világ megerősítését támogatják, mintsem a globális folyamatokhoz való kapcsolódást. Megmutatkozik ez a (nem is tudatos) törekvés tartalmi, szervezési, értékelési, kommunikációs gyakorlatban egyaránt.

A belterjesség és az egyedi léptékű fenntartási/megmutatkozási modellek dominanciája alapvetően akadályozza a társadalmi élet más területeivel (gazdaság, oktatás, természeti környezet védelme, munkaerőpiac stb.) való kapcsolatépítést és strukturális együttműködést is.

5.3. Szinergiák helyzete a rendszeren belül

A rendszer elemeinek pontszerű szerveződése és működése jelentős mértékben csökkenti a szinergiák kialakulásának lehetőségét. Az egyes elemek közti kapcsolat a legtöbb esetben személyes viszonyokra épül. Ezek nyilván nem, vagy csak alacsony fokon

intézményesítettek. A személyes kapcsolatok ereje nyilván nagy, sikeressé tehetnek egy falunapot, egy kiállítás megnyitót, egy könyvbemutatót, egy előadást. Hátrányuk, hogy efemer jellegűek, s megszűnésük az esemény, rendezvény vagy csoport megszűnését is maga után vonhatja. Hasonló viszonyok uralják az intézmények egymásközi kapcsolatát is, azzal a különbséggel, hogy ezen a szinten a forrásokért való verseny inkább az egyéni utak követése mellett szól, s nem a konzorciumok vagy kooperációk szerveződése irányába.

5.4. Megjelenítési gyakorlat

Az intézmények, események, kulturális értékek kifele irányuló megjelenítésének egyik fontos területe a médiabeli prezentáció. Amint azt a helyzetelemzés során láthattuk, a térségi nyomtatott és elektronikus média kultúrához való viszonyulása feltétel nélkül, egyértelműen pozitív. A média nyitott minden megjelenési igényre, amely a kultúra szereplői felől érkezik, ugyanakkor néhány területen (műemlékvédelem, történelmi értékek, személyiség bemutatása interjú formájában) a média még önálló, kezdeményező is. A megmutatkozási gyakorlat azonban ezen a téren is messze a lehetőségek alatt marad. Ennek két oka van.

A média szereplői úgy gondolják, hogy annak kell teret adni amit a kultúra szereplői elvárnak, s ennél többre nem törekszik. Ha a színház előadást hirdet, a galéria kiállítást, a kiadó könyvet, akkor a média ezt közzéteszi, rendszerint közérdekű anyagként, tehát térítésmentesen. Jobbesetben a média képes beszámolót is közzétesz. De nem törekszik arra, hogy elemzést, recenziót, ismertetőt közöljön lezajlott eseményekről. A másik ok a kultúra oldalán keresendő: a kulturális élet szereplői részéről azt látjuk, hogy mindig megelégszik a híradással vagy jobb esetben a beszámolóval. Mindennek eredménye egy-egy újságban évente többszáz kulturális hír és több tucat képes beszámoló. Ez azonban a kultúra rendszere és a médiaközi kapcsolatnak csak a minimális kerete, nélküli mindazokat az eljárásokat (értékelés, társadalmi elhelyezés, további reflexiók generálása stb.), amelyek a kultúra és a média kapcsolatában elvben működtethetők.

Az információs társadalom eszközeinek alkalmazása jelenti a kultúra rendszere számára a másik fontos megjelenítési lehetőséget. A technológia ismert, az eszközök adottak, a megjelenítés költsége nem magas. Ennek ellenére az eredmények visszafogottak. Ez minden bizonnyal összefügg azzal, hogy a vidéki térség az IT lehetőségeket ma még minden területen csak alapszinten használja ki. Ennél azonban sokkal többet nyom a latba a kultúra rendszeréhez tartozó elemek korábban elemzett pontszerű, egyedi szerveződése. A sok „önjáró” kulturális szereplő mindenike külön-külön szeretné kihasználni az IT előnyeit, sok

esetben meg is próbálkozik vele valamilyen szinten, vannak nagyon sikeres megoldások, de az összkép nem mutat pozitív eredményt, a kísérletek sok esetben formálisak maradnak. Magyarázatot kínál az is, hogy sok esetben a viszonylag kisléptékű események személyes kapcsolathálók mentén szerveződnek, s az esemény megmutatásának igénye is többnyire megmarad ezen a szinten. A térségi identifikációs folyamat egyik legfontosabb területe nyilván az IT dimenziója lesz/lehet, ebben egyelőre a kulturális aktorok szerepvállalása kicsi.

5.5. Endogén kapacitások, kultúragazdasági jellemzés

Az elmúlt években több településen is végeztünk olyan terepmunkát, amely a helyi értékek minél teljesebb körű számbavételére irányult. A tapasztalat azt mutatja, hogy a kulturális értékek száma többszöröse annak, mint ami ma a köztudatban kulturális értéként tételeződik. Ennek oka egyébként igen egyszerű: helyi léptékben a közösségi tudás szintjén ezek az értékek annyira a saját világ magától értetődő részei, hogy a helyiek a mindennapi élet tényének tekintik s nem kulturális értéknek. Tipikusan ilyenek a gasztronómiai, a közvetlen természeti környezethez kapcsolódó nyelvi-szimbolikus konstrukciók, az épített környezet helyi szinten kiemelt elemei, a lokális társadalom történetalapjai, vagy eseményei, az életvezetés hangsúlyosan helyi sajátosságai és mások. Bár a különféle település bemutató leírások, helyi monográfiák, tájföldrajzi ismertetőik ezekből sokat megemlítenek, ezek az endogén kapacitások a lokális közösségi tudás szintjén nem minősülnek úgymond értéknek.

Egyelőre nem mutatható ki olyan törekvés, hogy ezeknek a helyi értékeknek a minél teljesebb leltára elkészüljön, s természetesen ezért hiányzik az a következő lépés is, amely fejlesztéspolitikai szempontból igazán termékeny lehetne. Arról a kultúragazdasági megközelítésről van szó, amelynek alapján a ma még értéknek nem minősülő endogén adottságokat az adott közösségben végzett szakmai munka révén be lehet vinni a helyi identitástudatba, a helyiek által ismert és elismert lokális értékékké lehet tenni. A helyzetfeltárás szintjén ma ennek a nagyon jelentős volumenű adottság halmazznak a létezését tudjuk jelezni, valamint azt, hogy egyelőre hiányzik a fölismerés az ilyen kultúragazdasági munka célját és hasznosságát illetően.

5.6. Forrásbevonó, forrásgeneráló szerep

A kulturális rendszer sajátos belsőerejét jelzi az, hogy minél kisebb egy esemény, rendezvény, intézmény annál nagyobb a forrásbevonó ereje. Nyilván ez a forrásbevonó erő

csak a közvetlen környezetre terjed ki, elsősorban a személyes kapcsolathálókon, bizalmi network-on alapul, de sok helyen működik és nagyon hatékony lehet. Jelentheti a szervezők saját erőforrásait (munkaerőt, tudást, akár pénzt is), mások segítségét, eszköz jellegű vagy anyagi támogatást, társadalmi tőkét, hálózati legitimitást stb. Nem intézményesített forma a szó szakmai értelmében, de magas fokon intézményesített lokális, közösségi viszonylatban. Ezt igazolja az az egyszerű tény, hogy az ilyen események, rendezvények a résztvevők szerint többnyire költséghatékonyak. Ez a modell tartja fenn a rendszer sok-sok elemét, s képes arra, hogy a megszűnő elemek helyére újak kerüljenek.

6. SWOT analízis

Erősségek	Gyengeségek
<ul style="list-style-type: none"> - jelentős számú kulturális intézmény és esemény - a kulturális élet alkotóelemeinek dinamizmusa - a kulturális élet alkotóelemeinek működőképessége - nemzetiségi-ideológiai háttér - a kulturális intézmények, rendezvények, programok lokális és/vagy térségi léptékű legitimitása, társadalmi elfogadottsága magas - kulturális rendezvényeken való magas részvételi arány - a média kizárólag pozitív értékelése 	<ul style="list-style-type: none"> - a kulturális rendszer pontszerűsége - a kulturális intézményrendszer nem képes struktúrát teremteni - individualizált kapcsolatok erőssége - erőforráshiány és erőforrásbevonási képességek hiánya - egyéni (szervezeti) jövőkép hiánya - kulturális erőforrások megyei léptékű pontos feltérképezése - funkcionális heterogenitás - tömegkultúra effektus: az értelmezések, vélemények efemer jellegűek, rövid életűek, csak néhány domináns jegyre összpontosítanak - a mediatizáltság kizárólag a tudósításra korlátozódik

<p style="text-align: center;">Lehetőségek</p>	<p style="text-align: center;">Veszélyek</p>
<ul style="list-style-type: none"> - a kulturális intézmények vagy rendezvények és a releváns társadalmi környezet közötti mély összekapcsolódás - a kulturális rendszer pontszerűségének fokozatos eltűnése és a kulturális intézményrendszer struktúrába való szerveződése - céltudatosan tervezett erőforrásfelhasználás - a forrásbevonási képesség jelentős növekedése - a térség kulturális erőforrásainak kultúragazdasági hasznosítása - a media hatékony bekapcsolása a kulturális intézmények vagy rendezvények és a társadalmi környezet viszonyának erősítésébe - a hagyományos értelemben vett “kultúra”-értelmezések átalakulása 	<ul style="list-style-type: none"> - a pontszerű termelődés- és a pontszerű működésmodell továbbélése - a “tömegkulturalizálódás” jelenségének fokozatos erősödése - a kulturális rendszer és a térségi identifikációs folyamatok közötti olló olyan mértékben szétnyílik, hogy az egymásra hatás mértéke jelentéktelenné válik, esetlegesen eltűnik - a kulturális intézmények, események fejlesztéspolitikai elképzelésektől és megvalósításoktól való nagymértékű eltávolodása - a kultúra fokozatos perifériára való szorulása és a releváns társadalmi környezettől való elszakadása egyértelműen maga után vonja a kulturális intézményrendszer fokozatos felszámolódását és a kulturális rendezvények számának radikális csökkenését.